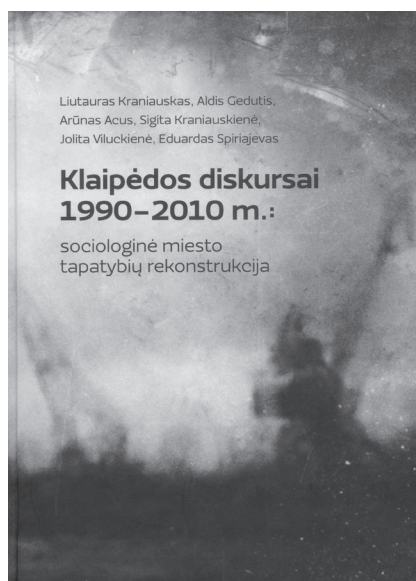

Algimantas Valantiejus

Ilga kelionė iš Mėmelio į Klaipėdą, o paskui – per Akropolį namo

I. Metodologinis įvadas

Reikia skaityti pačias knygas, o ne jų recenzijas. *Galima* skaityti ir recenzijas, jei jos gerai nuteikia (tinkamai orientuoja). Iš šių dviejų išpėjimų – konservatyvaus ir liberalaus – teiginių gražiai išplaukia trečiasis, pragmatinis: *patogu* skaityti knygą turint po ranka dar ir recenziją. Skaitytojui, kuriam artima šioji nuolaidi – *reikia*, *galima*, *patogu* – gyvenimo dinamika, arba *diminuendo* stilistika, rekomenduojame gana patogią recenzijos sandarą, kurią apytikriai atspindi trys pirminiai šios recenzijos autoriaus motyvai, arba ketinimai (trumpiniai mintyse): 1) „Trumpai, palyginti su pačia knyga, apie metodologiją“, 2) „Plačiau apie sociologinę Klaipėdos miesto studiją, įskaitant keletą autobiografinių *stebėjimo dalyvaujant vidiniame miesto gyvenime* intarpų“,¹ 3) „Kritiškai, bet ne įkyriai, *metodologijos įgyvendinimo* svarstomoje studijoje klausimu.“

Liutauras Kraniauskas, Aldis Gedutis, Arūnas Acus, Sigita Kraniauskienė, Jolita Viluckienė, Eduardas Spiriajevas. *Klaipėdos diskursai 1990–2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012 m., 469 psl.

¹ Tai, kas autobiografiškai šios recenzijos autorių domina labiausiai, yra „*atbukimo detalėms* miesto architektūroje“ klausimas. *Atbukimo*, kuris neišvengiamai skleidžiasi mieste įvairiomis formomis, esmė, kaip tvirtina Georgas Simmelis, yra *atbukimas daiktų skirtumams*: „<...> daiktų skirtumų reikšmė ir vertė, o kartu patys daiktai suvokiami kaip niekiniai“ (Simmel 2007; 287). Bene pagrindinė *objektyvi* atbukimo skirtumams priežastis, būdinga Klaipėdos *architektūrinio konstravimo* istorijai (*socialinio konstravimo* klausimai savo tyrėjų dar laukia), yra *stichiškumas*, tebesitęsiantis, kaip pažymi miesto architektai, iki šių dienų (žr.: Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 2012; 99). Tarp

Skaitytojui, mėgstančiam *crescendo* ir mintyse, ir gyvenime dinamiką, vadinasi, ilgus miestus, pastovų pagreitį – „Vaikščioti ilgąja ašimi beprasmiška, nes Klaipėda – „mašininio“ tipo miestas“ (op. cit. 85) – ir netrumpas knygas (kalbamosios apimtis yra

469 psl.) apie tapatybių diskursą vieninteliame utopiniame (*vizualiai*: o argi šito maža?) Lietuvos mieste, be to, tiek kasdienybėje, tiek architektūroje formuojantis sudėtingoms *kovos už demokratiją* pačioje demokratijoje sąlygoms,² rekomenduojame vientisą

reikšmingų *subjektyvių* atbukimo skirtumams priežasčių, tikėtina, yra *indiferentiškumo* kaip *įpročio* formavimasis. Negatyvus *pokario dešimtmečių* (tebūnie tai nesukonkretinta metafora) požiūris į *seną miestą* ir jam būdingos *sandaros*, iki smulkesnių *detalių*, komponentus – tai klausimas, vertas miesto sociologų aprašymų, įskaitant verto atminties *vertų atminties klaipėdiečių pasipriešinimo* brutaliam bukinimo lašas po lašo procesui – individualių pastatų naikinimo ir jų keitimo *brutalizmo* architektonika – *naracijas*. Šiuo aspektu didelę reikšmę turi architektų savirefleksija, – ne tik profesiniu, *architektūriniu*, bet ir sociologiniu, *miesto tapatybės*, požiūriu. Pradžios detalių *netektys* (ten pat) yra *skiriamasis* Klaipėdos architektūrinės istorijos požymis (daugelyje kitų miestų yra kitaip: juk negali prarasti to, ko neturi): kai ką iš *šių netekčių*, jei tik ir kai tik reflektuojama apie tai, galbūt ir galima *atkurti atnaujinant*. Dosnus architektų teiginys, kad „tik dabar klaipėdiečiai gali tapti tikraisiais miesto šeiminingais“ (ten pat), yra, palyginti su architekto potencialu (potencija, arba galėjimas, turi natūralų polinkį tapti aktualia jėga), tik graži metafora, *kartais* galinčia būti paveikia (*šie kartai* privalo būti įrašomi į *miesto sociologijos istoriją*). Sociologinis architektonikos klausimas yra *pradžia*: nuo kada pradėdamas skaičiuoti miesto *savitumo* laikas, kur įmatomos galimos laiko-tarpių *jungtys*, ar ieškoma gilesnių ir įvairesnių *šasajų*, ar Klaipėdos architektų *supratimas* apie Klaipėdai būdingą *architektūrą* (ar esti ir kokių esti savirefleksijų šiuo unikaliu *pradžios* klausimu?) yra savaime suprantamas („vietiniai ignoravo kitus“; op. cit.; 85)? Kitaip sakant, architektų „pradžios statytojų“, klausimas, glaudžiai susijęs su gilesnės ir platesnės apimties – *tapatumo* – miesto kūne ir sąmonėje problema. „Jei architektas yra ne klaipėdietis, jis nesupras tos Klaipėdos“ (ten pat; 85), – šitaip apibrėžia knygos autorių kalbintas informantas-architektas. Kolektyvinio tapatumo fenomenas, „*ta* Klaipėda“, čia apibrėžiamas kaip *savaime suprantamas* dalykas. *Ta* Klaipėda apima kompleksiską, įskaitant architektūrą, *stilių* ir *gyvenimo būdų* istoriją. Vis dėlto Klaipėdoje *dominuoja* (*dominuoti*, arba *būti aukščiau ko nors*, – tai *galios*, tiksliau, *jėgos* diskursas) *ta* Klaipėda kaip *normali* architektų naracija, kuri pateisina formuojančios veiklos (sąmonės, *tampančios* miesto kūnu) kryptis. Kad kryptis yra ir *gali būti* įvairių, mato bet kuris, atvykęs į šių dienų atnaujinamą Klaipėdą. Čia kalbama tik apie būdingą Klaipėdos architektūros istorijai tendenciją, iš pažūros menkutę (susilaikome nuo *esminio* klausimo apie labai reikšmingų, architektūrinį ir kultūrinį požiūriu, pastatų ir urbanistinių struktūrų sovietinėje ir posovietinėje Klaipėdoje *naikinimą*, – o juk reikėtų aiškintis, *kodėl* tyli ir *kaip* tyli atsakomybės ir kaltės naracijos?): pirma, detalių („formų formelių“, kaip atidžiai taria Klaipėdos architektė; op cit.; 90) nepaisymą, pavyzdžiui, anksčiau *brutalu*, dabar *savaime suprantamą*, *langų platinimą* (tai tęsiasi, tik dabar *klasikiniais* langų platinimo pavyzdžiai laikomi *būdingu* Klaipėdos architektonikai pavyzdžiu, – kad ir agresyviai komercinėje, matyt, neatgimiančios šv. Jokūbo bažnyčios aplinkoje), antra, minėtą bruožą papildantį *indiferentiškumą skirtumams* ir *masyvumo, vienodumo, brutalumo stiliaus* vaikymąsi. Grįžtant prie *subjektyvių* atbukimo skirtumams mieste priežasčių pažymėtina: miestas yra socialinis tekstas, o bet koks tekstas, be subtilių išraižymų ir detalių, yra ideologinis / šimtaprocentinis ir nykus.

² Kalbama apie *teštinį racionalistinį* (jau nuo sovietinio laikotarpio) miesto architektūrinės *a priori ontologijos*, kuri didžiąja dalimi randasi uždaroje, ne viešose *politinės ekonomijos* ir *planavimo* san-

knygą *Klaipėdos diskursai 1990-2010 m.: sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*, o ne fragmentišką (tai skiriamasis šio žanro bruožas) recenziją.

Knygos autoriai, šios recenzijos autoriaus požiūriu, pasirenka tinkamą metodologinę atskaitos pradžią, remdamiesi, sakytume, šiek tiek autorizuotu P. Bourdieu *socialinės fenomenologijos* (žr. kritines pastabas trečioje recenzijos dalyje) apibrėžimu. Toks matymas, kaip rašoma metodologiniame knygos skyriuje, vertingas dėl *kasdienio pažinimo*, *subjektyvios prasmės* ir *praktinio išmanymo* (ten pat; 14).

Socialinė fenomenologija reikalauja mažų mažiausiai dviejų svarbių dalykų. Pirmą, prasmę, kurios randasi erdvinėje ir laikinėje kasdienio gyvenimo praktikoje eksplikuoti

taip, kaip jas *interpretuoja patys žmonės*. Tai subjektyvios ir intersubjektyvios tėkmės, kismo, nyksmo, kito pirmo karto radimosi procesai, reikalaujantys ypatingos atidos. Antra, nepakanka tik aprašyti šių *dabartiškumo procesų* (nors tai yra *labai daug*). Dar reikia įtraukti aprašytas prasmines struktūras į platesnį ir gilesnį miesto gyvenimo *objektyvumo struktūrų* analizės lauką. Šiuo aspektu aptariamoms knygos autoriai, drauge su Pierre'u Bourdieu, teikia fundamentalią nuorodą: sociologija nagrinėja dviemates *galios santykių* ir *prasmės santykių* sistemas (ten pat; 13).

Reikia pripažinti, kad socialinių mokslų *metodologijai*, o ką jau kalbėti apie *filosofiją*, Lietuvoje skirta – paties Natūralaus profesinio darbo pasidalijimo – podukros vieta.³ Yra du pagrindiniai požiūriai į metodą.

kirtose, ir *empirinio vizualumo* santykį: vieni *tai daro*, kiti *tai mato*. Architektai yra tretieji (ir tarp vienu, ir tarp kitų): mato, *bet* daro. Architektūrinė miesto ontologija – *holistinė*, nepaisanti būdingų erdvių ir vietinių socialumo aspektų ir skirtumų. *Matančio* Klaipėdos architekto požiūriu, keistos miestiečių „kovos už demokratiją“ bruožai yra *chaosas*, *teisinis nihilizmas* ir *bendruomenės apatija* (op. cit.; 98). Kad būtų aiškiau: „K“ ir „D“ yra naujoji racionalistinė *kapitalo* ir *demokratijos* sutartis, iš kurios, be kitų dalykų, randasi vadinamieji *batoninės architektūros* (brutalizmo stiliaus porūšio) klonai. (Dėl brutalizmo architektūros artumo nustrėsta ne tik žmonės, – gretimai stovinčios *senosios* Liepų gatvės liepos apskritai išnyksta iš Klaipėdos istorijos.) „K“ ir „D“ – tai vadinamasis „primitivizmas“, kurį objektyvus laikas neabejotinai įrašys į pirmąjį kapitalo ir demokratijos skambtelėjimo – „dar po vieną!“ – puslapį. Kaip ir „kova už demokratiją“, stingant *demoso*, yra primityvi, taip ir „K“ ir „D“ pastatai, stingant viešosios architektūros kritikos, yra „primityvūs“: „Manoma, kad net pati raidžių idėja yra primityvi. Raidė „K“ žymi Klaipėdą, o „D“ – Dangės upę“ (ten pat; 89). „K“ ir „D“ pastatai, kaip rašo knygos autoriai, yra ryškiausias „batoninės“ architektūros pavyzdys. Susidaro išpūdis, kad kapitalizmo ir technokratijos sąjunga Klaipėdoje yra tikrai galinga ir stipri. Plg.: „Akropolis“ „suvalgė“ senamiestį, t.y. „nusiurbė“ senamiestio parduotuvių, kavinių, restoranų, barų ir kt. įstaigų lankytojus; senamiestis „praloštas“ apie 2004-2005 m.; klaipėdiečiai keliasi iš miesto, nes urbanistinė schema tampa nepatraukli, problemiškas susisiekimas; miesto planavimas: „blynų perdėliojimas“; politikai pernelyg pragmatiški, o tai skatina kai kuriuos verslininkus „prastūminėti“ savo interesus (ten pat; 89, 88, 84, 86).

³ Reikia ilgai išgyventi – rekomenduotina kartu su klasiko Durkheimo tekstais – tikrovę, kad galiausiai *patirtum* šio teiginio svarbą: natūralus profesinis darbo pasidalijimas yra *artima tikrovė sui generis*, – artima tikrovė daro poveikį mūsų mintims ir jausmams (Durkheim 1999; 5). Vienas čia recenzuojamos knygos autorių, Liutauras Kraniauskas, savo ruožtu recenzuodamas kitą metodologinę knygą ir susilaikydamas, tariant jo žodžiais, nuo *labai rūščių* socialinių mokslų metodo-

Pirma, metodas – lygu konstrukcija. Kitaip sakant, metodo paskirtis yra socialinės kilmės tyrimo *procedūrų konstravimas* ir jų *įgyvendinimas*: juo konstruktyviau, tuo pagrįsciau (tai stipri konstrukcijų ir sąmonės *koreliacija*). Pirmuoju atveju rūpi patys tyrimo metodų įrankiai, o prie-tarų aibė (to, kas tariama, teigiama, postuluo-jama) laikoma *savai-me suprantama*. Antra, metodas – lygu paties fenomeno (daikto) *savisklaidos stebėjimas* kartu *metodologiškai reflektuojant* ir teorinius, ir praktinius prie-tarus. Antruoju atveju *konceptualizacija* (kritinėje metodologijoje), *supratimo būdų eksplikavimas* (hermeneutinėje metodologijoje), *savirefleksijos* ir gyvenimo-pasaulio *prasminių daugiabriaunių struktūrų aprašymo* derinimas (fenomenologinėje metodologijoje) laikomi *tolgyiais* konkrečių procedūrų įgyvendinimo partneriais.

Kad ir kokį būdą *linktume* (apie šį *bendrą* kasdienybės ir mokslo pasauliams bruožą dar rašysime detaliau) pasirinkti, svarbu *neužmiršti* (būtent šia *atminties praradimo* gudrybe, mūsų nuomone, piktnaudžiauja pirmasis nurodytas būdas), kad visos mūsų konstrukcijos, *konceptualios, procedūrinės, savireflektyvios*, yra, kaip apdairiai pažymi Maxas Weberis savo metodologinėse refleksijose, *sintetinės konstrukcijos* (Weber 1949; 89). Tai

konceptiniai modeliai, kurie *susieja* tam tikrus santykius ir įvykius *istoriniame gyvenime* (prasminių struktūrų sklaidos požiūriu, *labai sluoksniuotame* gyvenimo-pasaulyje) į kompleksą, kuris suvokiamas kaip *vidujai nuosekli sistema*. Konstrukcija – tai tarsi *utopija*, kaip pabrėžia Weberis, prie kurios prieinama *analitiškai akcentuojant tam tikrus tikrovės aspektus*. Tai, griežtai kalbant, nėra „hipotezė“, tačiau ji padeda lavinti mūsų *įgūdžius* konstruojant hipotezes (ten pat; 90). Bet kokia konstrukcija, net jei ją sumeistrąja šlovingasis vyras Thomas More'as, yra *utopija*, tobuliausias metodologinis įrankis, jei tik ir kai tik šis įrankis reflektuojamas dar ir mintyse, o ne tiesiog laikomas darbščiose rankose.

Pagrindinis metodologinis knygos autorių uždavinys (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 13) yra stebėti, suprasti, aprašyti, analizuoti, aiškinti *naracijas* (švelnesnės prigimties kasdienybės konstrukcijas, kurių formos greičiau apskritos nei kampuotos, užtat ideologiškai neįprastai įtaigios ir paveikios) ir *naratyvus* (grubesnės prigimties konstruktus, kurių formos, jei ne *ideologinės*, tai *veiksno*, stebėtinai tiesmukos). *Naracijos* – lygu *konstrukcijos: utopijos*, prie kurių prieinama analitiškai akcentuojant *tam tikrus* tikrovės aspektus. *Naracijos* ir *naratyvai* – tai *raktiniai žodžiai* (ne *hipotezės*, bet *gairės*).

---

logijos būklės Lietuvoje vertinimų, vis dėlto, pripažįsta, kad *tai* (pats Natūralumas) yra Lietuvos socialinių mokslų Achilo kulnas (Kraniauskas 2011; 315–6). *Pirma, antrajai* sudurtinio žodžio daliai – metodo-logijai – Lietuvoje pristinga laiko (*pirmajai* daliai, metodui, laiko užtenka, ir net su kaupu). Antra, metodo *apžvalga* užgožia metodo *kokybę (logiką)*. Trečia, nepaisoma fenomenologinių *metodo* ir *dalyko* sąveikos ypatumų: kad metodologija yra *ko nors (daikto)* sąmonė. Kai rūpi *tik daiktai* (kaip sako italai, *pasaulis yra gražus*, ypač jaunystėje), nerūpi metodologija. Kai rūpi *tik metodologija* (kaip sako vokiečiai, *darbas yra darbas*, – ypač subrendus, o tiksliau, atsitokėjus), daiktų grožis pasitraukia į antrą, o gal ir trečią, planus.

Naracijos – ir pačioje tikrovėje *pasirodantys* tyrimo – *stebėjimo dalyvaujant, aprašymo* fenomenai, ir metodologinės įgyvendinamo *pasirodant* – gairės.⁴

⁴ Tyrėjai, nagrinėjantys naracijas, susiduria su nelengva užduotimi. Pasirinkusiųjų *socialinės fenomenologijos* kryptį užduotis – tikrinti *naracijų normalumo* ir *tikrovės apibrėžimų* tarpusavio santykį. *Normalios naracijos* yra interesų grupių *socialinėje erdvėje* (kontekste, aplinkoje) užimamos *padėtys*, kurios ilgainiui natūralizuoja *kalbą*. Tarkim, architektai – tam tikrų miesto organizmo dalių *tyrėjai* ir *kartu kūrėjai* – savo kalbą, kaip ir kitos grupės, natūralizuoja iki jos „nepastebimumo“: „Senamiestio struktūra – tai tam tikrų sklypų išdėstymas, kurio tęstinumas – nuo XVI a., todėl senamiestyje dirbę architektai pradėjo domėtis, kiek ta miesto struktūra yra sena, kokių joje yra klodų. Remiantis istoriniais duomenimis, siekta „pastatyti viską į normalią istorinę tąšą“ (architektė, 55 metai)“. (Op. cit.; 84.) Aptariamoms knygos autoriai ne kartą prieina prie įdomių *normalumo* ir *tikrovės apibrėžimų* santykio klausimų, bet, deja, jų neeksplikuoja. Pavyzdžiui, aprašydami architekto-administratoriaus ir architekto-intelektualo *nuomones* miesto architektūrinės padėties klausimais, autoriai aptinka įdomų dalyką, – kad architektai paprastai net nemini pagrindinių architektų oponentų, *istorikų* ir *paveldo saugotojų*, tarp *pagrindinių* miesto veidų ir struktūrą lemiančių žaidėjų: „Jei jų veikla nutyliama, galbūt istorikai ir paveldosaugininkai neturi jokio poveikio nei pozityviai, nei negatyviai miesto plėtrai?“ (ten pat; 101). „Nutyliėjimų“ problema yra fenomenologiškai stebinanti: juk tai, kas „normalu“ architektui, nėra „normalu“ istorikui, ir atvirkščiai. Be to, atsižvelgiant į tai, kad sociologija nagrinėja *galios santykių* ir *prasmės santykių* sistemas, verta išsiaiškinti, kokie yra skirtingų laikotarpių architektų kurtų „normalių planų“ kaip naracijų skiriamieji bruožai, kokie *normalumo naracijų* tarpusavio santykiai; ar šiuos santykius ir skirtumus reflektuoja patys architektai; o jei nereflektuoja, kaip randasi savaime suprantama *architektūrinio paveldo normalumo* samprata, kuri kartotina „nutyli“ suinteresuotos srities žinovų istorikų požiūri? Čia turėtų sukristi įgimtas sociologo instinktas. „Normalu“ yra tai, kad Mėmelio senamiestis (kažkada niekintas ne tiek karėvų, paprastų mūsų laukų darbininkų, kiek pokario ideologų ir administratorių parankinių) net trisdešimt metų mažai kam rūpi (išskyrus tuos, kuriems tikrai rūpi: žr. klaipeidiškio Albino Stubros nuotraukas, – galima ir internete). Kaip, kur ir kada randasi *normalūs* rekonstrukcijos planai-naracijos (turiningas naracijų žanras reikalauja detalumo ir tikslumo)? Kokie ryšiai tarp skirtingų naracijų: „1975 m. Paminklų konservavimo instituto Klaipeidos skyrius (PKI KS) parengė senamiestio regeneracijos projektą, pagal kurį restauruojami senamiestio pastatai ir mėginama atkurti senamiestio urbanistinę struktūrą“ (ten pat; 82). Kyla klausimai, esminiai *normalumo* eksplikacijos požiūriu: ar *relevantiškas* šis planas ne tik *architektų normalumo* požiūriu bet ir kitų suinteresuotų žmonių grupių, ypač *drauge gyvenančių* su atkuriamą senamiestio *tikrove*, požiūriu? Meta-fiziškumas (ten pat; 102), kuris lemia skirtingas normalumo sampratas jokiū būdu negali tapti ekspertų, šiuokart architektų, metafiziškumu (be brūkšnelio). Knygos 84 psl. jau kalbama apie „kitą pirmą kartą“, „kitą pirmą planą“, o ryšys su ankstesniuojū „pirmu kartu“ išslysta iš žiūros lauko: „1992-1993 m. parengti pirmieji senamiestio sklypų planavimo projektai, kurie patvirtinti apie 1993 m.“ Natūralu, kad „projektų“ ir „planų“ naracijos architektų diskursuose yra „natūralios“. Tačiau, sociologiniu požiūriu, jos yra socialiai (netgi politiškai, o dabar ypač ekonomiškai) sukonstruotos. Ar ir kaip vieni „pirmieji“ projektai dera su kitais „pirmaisiais“ projektais ir ypač jų įgyvendinimu? Ar yra tęstinio perėjimo iš senamiestio į masyvųjį „raudonos plytos“ miestą naracijų (ypač architektų), ar jos mirusios, ar tik nutylimos? Ar „iškertami langai“, „durų angos“ „perplanuojamos sienos“ (ten pat) liudija normalų 1) tęstinumą su „miesto nuo XVI amžiaus“ atkūrimu, ar normalų 2) tęstinumą su pokarine pertvarkymo tradicija (iškertamais langais ir pan.)? Naracijos – ne abstrakcijos, ne anonimai, o žmonės, žinantys, tylintys, nutylintys, nutuokiantys žmonės. Viena aišku: *normalumo* ir *tikrovės* santykio sociologinis įvertinimas reikalauja relevantiško ir adekvataus aprašymo, ir šio aprašymo įtraukimo į *istoriškai kintančių galios santykių* diskursą.

Naracijos kaip subjektyviai objektyvinamos (į-tikrinamos) ir kalbiškai prižiūrimos *vietos ideologijos* (o ne tiesiog *neutralios nuomonės*), įskaitant ir tuos pavyzdžius, kuriuos nagrinėja svarstomos knygos autoriai, – istorikų, literatų, filosofų, žurnalistų, urbanistų, valdininkų, administratorių bei kitų viešumo specialistų, – užima *konkrečias padėtis* platesnėje galios santykių sandaroje. Naracijų tarpusavio kova – tai kova dėl *tikrovės apibrėžimų*.

Natūralizuota kalba yra *laikiška*: kuri ar kuris mūsų neprisimename *laikinių* – atėities visuomenės, redukuotos į viduriniojo lygmens inžineriją (planai, penkmečiai, projektai, medaliai, bučkliai ir skambūs žodžiai...), o ir dabartinių „tikslai – lygu priemonės, o priemonės ir yra tikslai“ projektų (liberalizmas yra *dinamiška* pernelyg *statiškos* pozicinės komunizmo ideologijos *alternatyva*, tinkamai suprantama tik poroje su pirmąja) – apibrėžimų?

Kova dėl tikrovės apibrėžimų – *tikro / netikro, gero / blogo, teisingo / neteisingo, tinkamo / netinkamo, populiaraus / nepopuliaraus, normalaus / kitokio* – yra visų pirma socialinė erdvinė kovos dėl *objektyvaus* laiko (*matuojamo, tikro, taigi potencialiai ideo-krautinio*) raiška. Naudininko linksnio fenomenologija rodo ideokratinę po-linkio kryptį: *mums jų* apibrėžiamą tikrovę. *Mums* – jų *kūrybinės industrijos*:

„Toks miesto diskursas priklauso ideologijos sričiai, todėl neturėdamas imuniteto kritikai negali būti priimtinas“ (ten pat; 12).

Iš to, kas pasakytą, darytina metodologinė, ideologinė ir politinė išvados. Na-

racijos – skirtingų erdvės ir laiko momentų ir vietų ritmai – yra ir *mūsų pačių*, ir *skirtos mums*. Ribos tarp *mūsų* ir *mums* yra paslankios. Metodologinis akcentas – tai savirefleksija: mes reflektuojame savo naracijas genetiškai ir laikiškai. Ideologinis akcentas – natūralistinis naracijų vartojimas: mes įsisaviname, pritaikome, prijaukiname *kitų mums* skirtas naracijas; jos tampa mūsų suvokiniais, o paskui į-pročiais. Politinis akcentas – viešas alternatyvių naracijų konstituvimas: pasitelkdami konkrečias erdvių vietas mes naujai interpretuojame *socialinius* šių vietų bruožus, viešai įsisaviname ne *mums*, o *mūsų* vietos genezę ir šių vietų pasakojimus. Naracijos gali būti mums skirtų „kūrybinių industrijų“ pratęsimas *mums* ir *mumyse* („Klaipėda yra *ilgas* ir *stichiškai* planuotas miestas“). Tačiau naracijos gali būti reflektyvūs į-rankiai ir politiniai at-sakymai kūrybinėms industrijoms.

Geometrinės erdvės, sudarančios miestą, yra *socialinės* erdvės tiek, kiek *vietos* šiose erdvėse yra peripatetinės, išvaikščiotos, interpretuotos, perpasakotos. Štai kodėl naracijos, o ypač naratyvai (antrieji tiesiog dažniau vaikščioja), yra tinkami minties ir veiksmo įrankiai. Metodologija – taip pat peripatetinė, vaikščiojanti: stebintieji miesto erdves pačiame *veiksme* turi gebėti laiku ir vietoje atpažinti *paralelius* naracijų konkrečiose vietose judesius; kartotinius, sudažnintus *normalios kalbos* ir *atpažįstamos tikrovės* šiose vietose ryšius:

„Nesiekiamo pateikti griežto visų vartojamų terminų ir sąvokų apibrėžimų, daug svarbiau suformuluoti pagrindinius mūsų sociologinio

mąstymo principus, kurie leistų nuosekliau pažinti socialinių procesų sąsajas su kalbine tikrove.“ (Ten pat).

Principų ir kalbinės tikrovės sąsajos, miesto sociologijos požiūriu, neturi būti statiškos. Jei *principai* (moksliniai naratyvai) kontroliuos kalbinę tikrovę, tai bus ne miesto, o principų sociologija. Jei kalbinė tikrovė (kasdienio gyvenimo naracijos: o jos puikiai tai moka) atsispindės kaip veidrodyje principų lygmenyje, ilgo ir kruopštaus mokslinio darbo rezultatai sutaps su *doxa* (kaip įspėja filosofai nuo Platono iki Bourdieu) arba, geriausiu atveju, sutaps su viešosios nuomonės *vidurkiais* (mechaniškai kalkuliuojamomis „nuomonių kaip sąmonių“ sumomis). Abiem paminėtais atvejais iš akiračio išslys tai, dėl ko sociologija randasi kaip sociologija. Miesto sociologijos akiratyje – „tam tikros interesų grupės“ (ten pat; 13). Pridurtume: interesų grupės, kurios erdvę išnaudoja kaip ideologinių-nominalistinių žaidimų įrankį. Kaip „natūralias“ teritorijas (be čia gyvenančių žmonių *prasminių struktūrų*), kuriose formuojami *jų poreikiai mums*. (Darkart: objektyvius, formuojamus intereso grupių, *poreikius mums* reikia skirti nuo subjektyvių *mūsų poreikių*.)

„Todėl supopuliarintos tokių naracijų apraiškos pateikiamos kaip neabejotinos ir neginčijamos. Šių naracijų autoriai siekia įtikinti miestiečius ne tik emociškai, bet ir racionaliai. Siekiant identifiukuoti kultūrinių reprezentacijų ištakas, pastebima nuolatinė trintis ir įtampa ne tik tarp emociškai ir racionaliai grindžiamų naracijų, bet ir šių krypčių viduje.“ (Ten pat.)

Ideo-logijos kaip galios diskurso logikos tyliai nusėda kasdienėse praktikose. Taigi vėl

grįžtame prie *tinkamos metodologijos* klausimo. Kaip atpažinti, pamatuoti, įvertinti *prasminių sedimentacijų* (konstituojamos *tikrovės tankumo*) lygmenis, – juk čia *ideologinės erdvės*, kartais net nepastebint patiems šių procesų dalyviams, transformuojamos į *natūralias vietas*, o *naracinės vietas* – į *savaime suprantamas ideologines erdves* (kaip citatoje minėtu atveju)? Metodologiniu požiūriu, knygos autoriai yra atsargūs, ir ne be reikalo. Vienas žingsnis atgal, ir du į priekį: nuo *metodologijos* mažesne ar didesne dalimis atitolstama, tačiau šis praradimas kompensuojamas, *pirma*, plečiant ir gilinant skirtingų miesto reiškinių broožų – kultūrologinių, architektūrinių, urbanistinių, etninių, religinių, politinių, muzikinių subkultūrinių, deviantinės elgsenos, prostitucijos – tyrimus, *antra*, keičiant metodologinio požiūrio akcentus – orientuojantis į *procesines praktikas konkrečiose vietose*.

„Rašant sąmoningai siekta paprastinti knygos tekstą bei stilių, todėl kai kurie techniniai analizės ypatumai ar metodologinės prielaidos apžvelgtos tik probėgšmais. Norintiems plačiau susipažinti su teorinėmis diskusijomis, kurios stimuliuo mūsų išvalgas, knygoje pateiktos nuorodos į autorių straipsnius akademinuose žurnaluose. Šią knygą galima skaityti kaip vienišą tekstą, o tie, kuriems įdomi konkreti tematika, be didesnių informacinių nuostolių gali sutelkti dėmesį tik į juos dominančius skyrius.“ (Ten pat; 9.)

Atsiribojimas nuo metodologijos (jei ji suprantama kaip statiška procedūrinė *kintamųjų* metodologija) turi privalumų. Juk tiriami ne fizinės erdvės kaip duotybės požymiai, o labai kompleksiška *socialinė erdvė*, apimanti dinamiškas laikiskumo ir

erdviškumo naracijas. Svarbu – paties *proceso* analizė: „Mums svarbiausia – pasakojimo, arba naracijos, turinio ir struktūros analizė, o ne siekis juos atmesti ar sugriauti“ (ten pat; 28).

Atsiribojimas turi ir trūkumų: relevantiškas tyrimo objektas, implicitiškai apimantis dviejų abstrakčių idealiųjų tipų (*sovietinio* ir *posovietinio* tarpsnių) santykį – „Ši knyga – tai posovietinės Klaipėdos ir joje vykusių pokyčių tyrimai bei analizė“ (ten pat; 7) – reikalauja aiškiai apibrėžti teorines prielaidas, metodologines principus ir kriterijus kartu tikslinant konkrečius šių principų pasirinkimo, lyginant su kitomis teorinėmis galimybėmis, argumentus. Nuo pradžios pabrėžiamos *empirinės orientacijos* profilis išryškėja profesinio darbo pasidalijimo tarp *istoriko* ir *sociologo* aprašyme. Kitaip nei, kalbant atsargiai ir gana kolegiškai, „jau pasibaigusiu faktų“ rinkėją istoriką, sociologą domina *gyva dabartis* siekiant *nuskaidrinti dabartį kaip dabartį*:

„Labiausiai prie posovietinės Klaipėdos tyrimų priartėjo istorikai, tačiau šis laikotarpis pernelyg artimas šiandienai, kad susiformuotų istorinė refleksija ir jis taptų ištis įdomus, aktualus istorikams. Tačiau sociologinis smalsumas neleidžia laukti, kol gyvi miesto gyvenimo atsiminimai nugrims užmarštin ir įgis archyvinų dokumentų formą. Taigi tyrimų stygius, kartu ir akademinis noras geriau pažinti bei perprasti miestą, kuriame gyveni, buvo pagrindiniai knyga inspiravę šaltiniai.“ (Ten pat; 7.)

Tyrimo dalykas yra *kompleksiškas*, taigi reikia ir *kompleksiškų* metodologinių konstrukcijų. Nepakanka tik konstatuoti, kad po 1990-ųjų Klaipėda sparčiai keitėsi, ir tik

aprašyti materialius faktografinius ir mentalinius įvairiais fiksuojamais būdais „reiškiamų nuomonių“ (*doxa*) kaitos požymius. Jau nuo pirmo svarstomos knygos puslapio matyti, kad tyrėjus domina sociologinis *kintančios aplinkos* ir *sociolinių sąveikų* tarpusavio ryšys: keičiasi tiek urbanistinis Klaipėdos veidas, tiek miesto mitai ir naracijos; nyksta sovietiniai simboliai ir kolektyvinės apeigos, randasi atkuriami arba sukuriami simboliai ir apeigos; formuojasi smulkaus prekinio kapitalizmo bruožai, atsiranda stambaus, vidutinio ir smulkaus verslo lobistai (pralobę iš atitinkamų padėčių viešųjų ryšių aplinkose ir dar tik lobstantys), kurie ir fiziškai, ir ideologiškai stumia iš socialinės miesto erdvės tik stebintuosius (vieni *daro*, kiti *mato*).

Vartodami, fenomenologiniu požiūriu, itin vertintiną – *atodangų* – žodį, knygos autoriai savo pastangas kurti miesto sociologijos diskursą ir atskleisti *ekologijos* ir *sociolinių psichologinių gyvenimo bruožų* tarpusavio ryšius kukliai vadina „tik nedidelėmis atodangomis“ (ten pat; 9). Jei šį akimirksnį stovėtume kur nors ant Danės tilto žvelgdami į autentiškų ir neautentiškų architektūrinių planų susikirtimą tylios, nes daug mačiusios upės krantinėse, tik – visiškai atsidengdami sau patiems – pridurtume: o ar mes, sociologai, daugiau galime!? Tai, sakytume, yra ne mažai: teikti viltį tęstinumo požiūriu, – kai senas, ką ir kalbėti, labai senas, miestas dar bunda, jis dėkingai mirkteli savo kaire, žemės, arba dešinė, jūros, akimis stebėdamas mūsų padarytus darbus, kad ir menkiausias atodangas...

II. *Pra-eitis*, kaip dabarties nostalgija, aklai vaikščiojanti laiko kopėčiomis ir kopinėjanti medų, surinktą kitų rankomis, – kaip įprasta senuosiuose miestuose

II. 1. *Apie Klaipėdos ilgio priežastis, arba Viengubi dvigubos utopijos padariniai*

„Ne veltui šitas keistas miestas – kuriame yra visko ir, kita vertus, nėra beveik nieko – taip išsitemęs pajūriu. Jo geografijos kaip ir nėra, bent jau kvadratiniais kilometrais matuojant. Tai teritorija, kuri niekaip negali atsiplėšti nuo jūros. Ilgas, vos ne per visą Lietuvos pajūrį nusitęsiantis miestas. Toks sliekas. Už keliolikos kilometrų gilyn į žemyną jis natūraliai pasibaigia. Uždūsta.“

(GRAJAUSKAS 2010; 98)

„Iš poezijos sužinojau, kad eidamas kalbos tiesumu nepaklysi. Kad kalba ir medžiai neišduoda. Tai žinojo ir Alfonsas Nyka-Niliūnas, savo „Orfėjaus medį“ išleidęs 1953-aisiais, tais pačiais, kuomet pradėjau matyti ir girdėti šį pasaulį. Lietuvišką šio medžio šlamesį girdžiu ir šią ilgiausią metų naktį, akompanuojant Baltijos mūšai su dangų stumdančiais Kalotės vėjais...“

(ŠIDLIAUSKAS 2006; 4)

Jau gerą pusvalandį ėjau į priekį *jūros-ir-žemės* miesto (viskas čia iš šiųdviejų sukibusių elementų, net *oras* – iš jų: diena su-tampa su jūra, o naktį – su žeme) *bendrinės kalbos* magistrale, kaip sako Klaipėdos miesto poetai, *ilgėliausia*, o tiksliau, viena iš dvynių seserų,

vyriausiąja vidurine, gatve. Žvalgydamasis į šalį, – saugodamasis ilgio pertekliaus.

Veikiau akimis, klausia, plaučiais, visu savo kūno paviršiumi giliai gerdamas į save jei ne brizą, – prasiveržiantį pro atpažįstamų namų ir neatpažįstamai sutankintų stiklo lakštų tarpus, – tai jo dvelksmą, permirkusį sūria jūros drėgme. Brizą, dėl kurio galima, reikalui esant (susirgus ne ilgų miestų ilgesiu), ištikimai keliauti šimtus kilometrų.

Ankstyvas ankstyvo pavasario rytas. Ir ne tik Klaipėdoje. Dviejų ankstyvumų sutapimas yra universalus žmogiškas patyrimas, dėl kurio dažnai jaučiamės *savaime laimingi*, – nereikia nei tikslųjų Apšvietos eksperimentų, anei La Mettrie „įžūlių knygų“ (La Mettrie 2011; 7) laimės. Ir dar (veikiau *ypač dar*): būdingas jūriniais miestams *gai-liausias* (išgirskime save: kai *ko nors norime*, o dar geriau, *kai prašome*) plėšrių žuv-ėdrų klyksmas. Lydi: eina drauge su tavimi, kreipiasi į tave, kalbasi su tavimi.

Tai yra *šis* miestas. Neilgas miestas: vidinis laikas yra subjektyvus. Čia tebevaikšto *Pra-eitis*, sakoma, apsistojusi Jono kalnelyje, kuriame saugomi autentiški pokaryje griautų bažnyčių architektūriniai brėžiniai. O ir ilgas miestas: nuo ištempimo (pradžioje *karinio socialistinio*, dabar *liberalaus kapitalistinio*: abiem atvejais *grubaus ekonominio*) plyštantis iš skausmo.⁵ Ilgesys – skiriamasis

⁵ Mieste, kuriame natūraliai vyrauja architektūrinis ontologinis holizmas, nepripažįstantis teisiu socialinėms *vietai savitumo* ontologijoms, vienas nuo kito atskiriami laiko-tarpiai, o nykstančios detalės nesikalba tarp savęs. Kad ir ši konkreiti politekonominės natūralizacijos sunaikinta viešosios erdvės vartojimo *vieta*, kurios, praeidamas pro atgrasiais (atleisk už spontaniškas emocijas ir piktžodžiamą, *Klaipėdensi*), stiklo klonų sankaupas, bukinančias – skirtumų atžvilgiu – matymą, klausą, uoslę, jau nepastebiu: kada ir kaip išnyko įstabai „Švyturio“ kino teatro „įvartė“, „broma“, kurioje prie

šio miesto bruožas: kur kažkada buvome, jau mūsų nėra, o kur dabar esame, kažkada jau buvome ...

Miestas nėra tik fizinis dydis. Nors, kaip mes čia ilgesingai įrodinėjame, ir fizinis miesto dydis, šiuokart *ilgis*, turi būdingas *socialines* funkcijas. Miestas susideda iš „betarpiškas jo ribas prašokančių poveikių visumos“, – kartu su žuv-ėdrų klyksmu sąmonę kiaurai perrėžia toliaregio Georgo Simmelio kadais girdėtas balsas.⁶

Ryte dar apytuščiam mieste šie in-tar-pai, prašokantys šimtus kartų matytą ir jaustą savaime suprantamą miesto betarpiškumą, kriste krinta į akis ir jusliškai šokiruodami įsigeria į odą. Ir kam galėjo šauti į galvą, kad *karinė visuomenė* (tereikia užsimerkti: ta pačia ilga gatve tebemarširuoja kareiviai ilgomis milinėmis, o žmonės, juk ne politikai, jų net nepastebi, – juk saugiau, o ypač vakarais) ims ir perausg pačią save virsdama *industrine visuomene*? Miestas *auga* ir *vystosi*, tačiau kaip, kodėl, kur-link?

Reikia skirti *biografinius* ir *kvazi-biografinius* faktus (Spencer 1873; 56–7), – bando užmegzti pokalbį iš matymo pažįstamas medicinos dr. Herbertas Spenceris. Auklė, rankose laikanti kūdikį, negali numatyti kūdikio (kad ir *Klaipėdos su šešiais jos žmonėmis* 1945-aisias) *biografijos*, – kas iš jos ar jo iš-augs: kvailas ar protingas žmogus (ten pat). Bet auklė (kad ir miesto architektas) gali bent iš dalies numatyti ne dienomis, o valandomis augančio kūdikio *kvazi-biografiją*. O tiksliau, betarpiškumą prašokančius kvazi-antropologinius faktus: kad laikui bėgant rasis jos ar jo polinkis *ištekėti / vesti*, kad rasis *motinystės / tėvystės jausmai*, kad miesto raidai svarbūs dalykai – *augimas, išsivystymas, struktūra, funkcijos* – iš dalies numatomi (ten pat). Taigi klausimo, kuris nedavė ramybės einant į priekį, ir vis į priekį, pagrindine bendrinės miesto kalbos magistrare, būta archetipinio: kas *buvo* ir kas *yra* besivystančių mergaičių dvynių, „dviejų ilgiausių gatvių“ (Grajauskas 2010; 8) tikrosios auklės, maitintojos ir prižiūrėtojos?

---

bilietų buvo galima lūkuriuoti ištaisas amžinybes? Trūksta formų ir turinių sąveikos *kontekstualumo*, kaip taikliai, bet pavėluotai taria Klaipėdos miesto architektė (rodos, jau niekas nebegali pavyti lėtai judančio verslo technokratijos vėžlio, – tik jį aprašyti, iki kito pirmo karto): „<...> senamiestyje yra daug formų formelių, ir jos visai žaidžia. Ateinant su nauja architektūra, turėtų būti susikalbėjimas tarp mastelio ir priemonių. O čia naujas pastatas atėjo su savo nauja stilistika visiškai nesiekdamas susikalbėti su tuo, kas yra šalia jo“ (Kraniauskas, Gedutis *et. al.* 2012; 90). Trūksta *junglumo*, kaip šiek tiek užsikirsdamas (o tai suprantama: kai virš subjektyvaus viešojo gyvenimo iškyla indiferentiška aplinkai individualaus egoizmo ranka, mes natūraliai prarandame žadą, tarsi pamatę prieš akis išnirusį p. Doktorą) pažymi istorikas: „Tų detalių pajutimo, mes kalbam kol kas tikrai apie urbanistiką, apie architektūrą, apie pastatus, tai visur tas pajutimas, kiek ten darbo įdėta, pas mus yra labai menkai lavinamas iš esmės ir mokykloj, ir apskritai gyvenime.“ (Ten pat; 108–9.)

⁶ „Kaip žmogus nesutelpa į savo kūno arba tos srities, kurią jis tiesiogiai užpildo savo veikla, ribas, bet yra suma poveikių, kurie plinta nuo jo laike ir erdvėje, taip ir miestas pirmiausia susideda iš betarpiškas jo ribas prašokančių poveikių visumos. Tai pirmiausia ir yra tikroji jo aprėptis, kuria pasireiškia jo būtis.“ (Simmel 2007; 293)

Ilgesingo ėjimo į priekį motyvai – ne tik *kad* (tik į priekį palei ilgį), bet ir *kadangi* (ilgis turi ilgesio kryptį – *atgalios*). Juk per tam tikrą laiką nueiti tam tikrą atstumą viena ir ta pačia gatve – tolygu savo paties sąmonėje džiaugsmingai (tarkime) pakartoti patyrimą, kurį nuo vaikystės (keturių metų) užaugini vis per-eidamas į kitą *vietą*, o paskui, nejučia (jei kiekybė niekaip neperauga į kokybę, – nors turėtų būti priešingai, kaip rekomenduoja ilgiausio, todėl nepasiekiamo, istorijos kelio klasikais), į kitą *erdvę*. Miestas yra tyli ir ilga – džiaugsminga arba nebūtinai – kelionė.

Čia būta *trijų ilgėliausių gatvių* (bent jau kai prieš keliolika metų išvykau iš Klaipėdos į Vilnių). Deja, liko tik dvi (žr. paskutinę citatą): kuri iš trijų išnyko arba kuri tapo įtartina, – „matoma, bet nepastebima“, ir dėl kokių priežasčių? Rūpėjo, žinoma, ne tik patenkinti smalsumą, bet ir atlikti lauko – kažkur laukuose už Laukininkų gatvės – tyrimus: už keliolikos kilometrų gilyn į žemyną vyresnėlė gatvė esą natūraliai pasibaigia, uždūsta. Ir dar: reikėjo akivaizdžiai įsitikinti, ar iš tikrųjų Klaipėdos *puikmečiu – 2003 / 2004-2008 m.m.* (Kraniauskas, Gedutis 2012; 79) – įvyksta *ilgo linijinio miesto logikos dezintegracija* (ten pat; 88).

Kalbant trumpai, ėjau pietų kryptimi atlikti lauko tyrimų. Ėjimas, peripatetinis mąstymo būdas, stebint – miesto pradžioje buvo žodis! – ir sugeriant archetipinę miesto logiką, ir buvo *tyrimas einant laukuosna*, ilga kelionė iš Mėmelio į Klaipėdą, – aišku, kad užsukant į Akropolį, – o paskui namo.

Socialinėje miesto erdvėje, kaip niekada artimoje, skaidrėjo lauko tyrimų *problema*: išsiaiškinti, kaip buvo išsiaiškinti *miesto logikos* ir *miestiečių logikos* tarpusavio ryšiai. *Kairinės visuomenės* laikotarpiu miestas auga kaip *tiesės* utopija. Bet laimės žmonėms ši utopija nesuteikia. *Industrinės visuomenės* laikotarpiu miestas, kaip konstatuoja vidiniai miesto stebėtojai, dūsta, t.y. linijinė utopija *baigiasi*..

Logika, kaip pabrėžia tyrėjai, dezintegruojasi, atsigręžia prieš pačią save. Dar daugiau: pradeda vartoti... pačią save! *Tai* vertėtų parodyti gyvai (o, kad tai suprastų miesto lobistai ir kiti verslūs miestelėnai!) turistams, smalsuoliams ir įkyruoliams. Nebūtinai džiaugsmingas molo mūšos patyrimas pačiose biografinio ėjimo ištakose neleido klysti: žuv-ėdroms *tai* nebūdinga, o Klaipėdos stintoms – *taip*.

Šio miesto logika „susiurbia“, „suvalgo“ (žr. 1-ąją išnašą) visas galimų jo kūno ir jausmų posūkių į šonus kryptis. Dar daugiau, atsigręžia prieš pačią save. Dar prieš mąstant, ir Logikai reikia maitintis.⁷

⁷ Kairėje – apstu Žemės, dešinėje – Jūros. Abiejų kvapas – savaip gundo. Tačiau įpročiai draudžia judėti į šalis. O skrandis – tuščias, ir valgyti norisi: „Po 1990 m. sunaikinti du kvartalai – Vitės ir Smeltės. Dėl ne kartą minėtų „K“ ir „D“ pastatų atsiradimo Naujamiesčio rajone suardyta autentiška gatvių struktūra. Taip pat sunaikinti Mažieji sodai prie senojo pašto (Liepų g.). Reikšmingiausi nagrinėjami laikotarpiu sunaikinti objektai – pirmasis garo malūnas (Tilžės g.), antrasis malūnas (už Jono kalnelio) ir originalus „Lūjos“ pastatas. Du objektai įvardyti kaip beveik prarasti: Dujų fabrikas (Liepų g.) ir Skerdykla (Liepų g.). Pagrindinės praradimų priežastys – naujos statybos, miesto ir uosto plėtra, verslo interesai, savininkų cinizmas (nenoras ar nesugebėjimas išsaugoti paveldo objekto), savininkų aplaidumas. Dalis šių praradimų nebūtų galimi be architektų veiklos, todėl architektai taip pat siejami su senosios Klaipėdos naikinimu.“ (Op cit., 103–4)

* * *

Architektūriniu funkciniu, o ir kasdieniu vizualiniu – savaiminio ilgio, ilgio dėl paties ilgio – požiūriais, Klaipėda yra radikaliausias Lietuvos miestas. Klaipėda nuo pradžios yra radikalumo idėja. Vizualiniu požiūriu, ji – tobuliausia žodžio radikalumas metamorfozė: jei šio miesto dar nebūtų, vargu ar kas nors, įskaitant galbūt net pačius pirmtakus, gebėtų net drąsiausiomis mintimis aprėpti tokį ilgesį keliantį ilgį. Lietuvoje yra daug pranašesnių miestų už Klaipėdą, tačiau tik kitais, ne tokiais reikšmingais, atžvilgiais.

Net nepastebimo radikalumo *natūralizavimas* – „Toks sliekas. Už keliolikos kilometrų gilyn į žemyną jis natūraliai pasibaigia. Uždūsta“ (žr. cit. aukščiau) – yra *visa persmelkiantis*. Neturinti net menkiausio analogo visoje Lietuvoje vizualinė *ilgio* forma yra *esmės* forma, daranti miestiečių ekologijai *tam tikrą* (tai ir yra miesto sociologijos *klausimas*) poveikį ir kiekybiniu (augimo, diferenciacijos, sutelktumo), ir kokybiniu (socialiniu psichologiniu) požiūriais. Čia natūralizuojamas net pats radikaliausias klaipėdiečių bruožas – *liberalumo perviršis* (kitų miestų gyventojams pastebimas tik rinkimų laikotarpiais). Nuo šiol perviršis skleidžiasi *iš vidaus* kaip *galimybių liberalizmas*: „<...> labai dažnai interviu su įvairių socialinių grupių atstovais tekdavo išgirsti, kad Klaipėda yra „didelių galimybių miestas““ (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 270).

Fizinuose ir socialiniuose psichologiniuose ilgumo ruožuose natūralizuojamos net nemalonių sąlyčių, atsitiktinių ir

rizikingų kontaktų *dažnumo* galimybės: „Įsėdi prie namų į mikriuką, o po pusvalandžio išlipi kitame miesto gale“ (Grajauskas 2010; 8). Tai turi teigiamą įtaką ir žmonių tarpusavio santykiams. Juo tiesiau ir greičiau, tuo mažiau galimai neigiamų tarpusavio kontaktų. O laimi visus vienijantis, skiriantis miestelėnus nuo kitų miestų bei jų gyventojų, klaipėdietiškas bruožas: *rezervuoti* vieni kitų atžvilgiu vertinimai. Bet kurioje kasdienybės srityje santykiai – dėl fizinio ir psichologinio *ilgumo* fenomeno – tik atsitiktiniai, greitai ir tolerantiški (liberalūs). Klaipėdietiškas tolerantiškumas, arba liberalumas, geba, reikalui esant, peraugti į „monumentalias išraiškas“ (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 267). Labai skirtingos ekonominės, politinės, socialinės padėtys nuolat sukasi iš šiaurės į pietus ir iš pietų į šiaurę išsilyginamos *viename ir tame pačiame ilgyje*.

Gal todėl klaipėdiečiai yra vieni kitiems, nors ne visada svetimiems (ten pat; 85), pakantūs, neretai ir geros nuotaikos. Žmonių mintyse, veiksmuose ir santykiuose su aplinkiniais nekonfliktiškai, tyliai, ramiai nusėda natūralia vaizduote tapusi kadais radikali, esminė, ryžtinga miesto *logika*, Klaipėdos steigties *žodis*. Tiek *architektūroje*: kaip reta planingoje *horizontalėje* sovietiniu laikotarpiu, viltingoje *vertikalėje* – posovietiniu (radikalią aukščio vertikale itin vertina architektai, bet prie jos jau pripranta ir žmonės). Tiek *sveikoje aplinkoje*: tik žingsnis į vakarus – jūra, tik žingsnis į rytus – žemė, tik žingsnis į šoną – brizas, praeinantis pro kiekvieną miestelėną du kartus per dieną abipusiškais trijų ilgėliausių gatvių ruožais.

Tiek aiškioje *fizinio ir dvasinio judėjimo* krypčių nuorodoje: tik į priekį, o paskui, apsigręžus, vėl į priekį. Tiek *geo-metrinėje* miesto sandaroje ir *vartojimo praktikos* logikoje – „Kartu miestas skyla mažiausiai į dvi dalis – pietinę ir centrinę-šiaurinę, kurias demarkuoja „Akropolis“ (op. cit.; 88).

Ekonominė geo-metrija natūraliai keičia politinę, arba humanitarinę-moralinę: toje pačioje vietoje, per *tašką (sovietinio saugumo, tos pačios raudonos plytos)*, dalijantį ilgio liniją lygiai per pusę, buvoja *loginis* miesto centras. Juk per tam tikrą laiko-tarpį laikas užvaldo teritoriją, laikas ir teritorija leidžia save racionaliai apskaičiuoti: „Teoretinis racijonalizmas filosofijoje į praktiką eina per skaičiavimą“ (Maceina 1938; 34). Apibendrinant daugiau nei keletą dešimtmečių radikalumo natūralizacijos mieste logiką, galima trumpai pasakyti, kad tai amžinai liberalus, todėl taikus miestas: tenkinink natūralius žmogiškus poreikius (aiški ir skaidri kryptis į priekį) ir venki skausmo (laiku apsigręžk, ir vėl į priekį).

Ieškoti *socialumo* žymių arba *socialinės dramos* įrodymų *fizinėse miesto erdvėse* (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 10) ir, pridurtume, *kitokių*, net pačių netikėčiausių, socialumo atpažinimo būdų, – tokia ir yra miesto sociologijos paskirtis. Klaipėdos plane, jei tik mintyse mums pavyktų Mėmelį suskliausti į *praetities pusemėnuli*, neperskiriamai susipina dvi – *diskursyvi* ir *vizualinė* – utopijos, kurias kasdieniame lygmenyje atitinka dvi – *darymo* ir *matymo* – istorijos. Utopija galingų planuotojų *rankose* virsta tikrove kasdienybės gyventojų *akyse*. Pirmieji erdvę *planuoja* ir *dar*. Antrieji – tai *mato*.

Norėdami įvertinti šios poros – darymo ir matymo – darną arba nedarną, turėtume mintyse atlikti eksperimentą su skriestuvu, įrankiu *apskritimui* brėžti.

Yra dvi skriestuvų rūšys: *normalūs* ir *sulaužytomis kojėlėmis*. Pirmieji brėžia apytikrius *apskritimus*, antrieji – drąsias, veikiau dreskiančias, *linijas*. Yra ir dvi miestų rūšys: *normalūs* ir *ištįsę*. Normalus miestas turi centrą, aplink kurį normaliu skriestuvu, bet visų pirma aki-račiu (antropo-loginiu), brėžiamas apskritimas. O ištįsęs miestas neturi centro, tiksliau, turi judantį centrą. Pirmuoju atveju užmiestis plečiasi *apie* centrą, antruoju – užmiestis nuolat užbėga centrui *už akių* atakliai *neigdamas* centrą.

Šį skirtumą lengva įsivaizduoti net ir nebus Klaipėdoje (nors daug sunkiau įsivaizduoti nebus Mėmelyje). Klasikiniu utopiniu požiūriu, t.y. brėžiant normaliu skriestuvu iš dabartinių Klaipėdos *Šiaurės* ir *Pietų* galų Mėmelio pusratis atrodytų kaip „jaunas mėnulis“ (More 2010; 105), – nors ir labai susitraukęs (dviejų skriestuvo kojelių abipusiško nutolimo požiūriu), bet vis dėlto miesto gyvenimo akiračio centras. O tįsioje utopijoje jaunas mėnulis, arba Mėmelis, išcentrinamas. Palyginti su klasikine T. More'o, braižiusio normaliu skriestuvu, utopija, Klaipėdos utopija – išvirkščia:

„Istoriškai Klaipėda planuota ir formuota pusračiu, kaip atskaitos tašką traktuojant Dangės žiotis, o sovietinė Klaipėda pradėta plėsti „į ilgį“ palei Kuršių marias, kad tenkintų Klaipėdos uosto reikalavimus.“ (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 79)

Jei stebėtina išradingas T. More'o Utopas „apveda jūrą aplink žemę“ (ten pat;

106), tai ilgesingas Klaipėdos Utopas (Klaipėda – *tik* kelio pradžia į išcentrinamą, nuolat judantį už-miestį) *žemę tempia paskui žemę*, žemę veda pas *ateitį*, pas *palikuonis*.⁸ Išties radikalaus Klaipėdos *žodžio* konstrukcija ir rekonstrukcija – tai tarsi *utopija*, prie kurios prieinama analitiškai (logiškai) akcentuojant *tam tikrus* tikrovės aspektus. Šis ilgas ir tiesus, taigi išdidus miestas vienintelis Lietuvoje atitinka *visų* tik priekin – tįsion utopijon – judančių miestų logiką:

„Kas susipažins su vienu miestu, susipažins su visais: taip jie panašūs vienas į kitą, jeigu nekliudo vietovės sąlygos.“ (More 2010; 110)

Iš tvarkingo mąstymo dažniau, negu rečiau, randasi tvarkingos aplinkos, o iš antųjų, rečiau, negu dažniau, – tvarkingi veiksmai. Minimi tikimybiniai logikos įgyvendinimo praktikoje požymiai liudija: arba reikia rinktis tvarkingą mąstymą (planą), pagal jį konstruoti tvarkingą aplinką ir tikėtis tvarkingų veiksmų (kas susipažins su vienu miestu, susipažins su visais), arba pradėti nuo paties žmogaus, gyvenančio mieste, požiūrio ir veiksmo, – atpažinti miesto *socialinės fenomenologijos* metodologinius komponentus, naracijas, stebėti miesto dinamiką kaip prasminių pačių žmonių konstruojamų *tikrumo struktūrų* aprašymus. Pirmasis būdas orientuotas į *išorinės miesto erdvės* vaizdinį, antrasis – į *vidinės erdvės naracijų* vaizdinį.

Ryšys tarp *tvarkingo mąstymo* ir *tvarkingos aplinkos* Klaipėdoje yra funkcinis, klasikinis. Šis ryšys – ir anuomet, ir dabar – *esti planas!!!*

(užtektų ir vieno šauktuko, tik ne šiuo atveju). Šis stebuklingas žodis yra raktažodis, kaip tvirtina, neslėpdami galbūt ir pagrįsto optimizmo, minimos knygos autorių kalbinti architektai, – „pirmasis visoje Lietuvoje“ (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 2012; 84). Vis dėlto įtrūkiai linijinėje miesto logikoje (plane, architektonikoje, žmonių mąstyme, jų elgsenoje) kelia tam tikrą nerimą. Ir toli gražu ne tik kelininkams: „Nepaisant miesto planų koregavimo procesų, miestas vis dar neturi savo plėtros vizijos“ (ten pat; 86).

Dalykas tas, kad utopinė (yra taip, kaip yra) Klaipėdos miesto logika yra ne tik kelininkų, ne tik politikų, ne tik architektų problema. Tai viešoji, politinė, problema. Miesto *socialinė erdvė* (o, atrodo, pakaktų tiesiog sakyti: *erdvė*) yra pamatinė bendruomeninio gyvenimo mieste forma. Kalbant griežtai, bet koks utopijos (plano, projekto, racionalaus susitarimo) įgyvendinimas yra ir miesto gyventojų įvietinimas, ir įgalinimas. Sovietiniu laikotarpiu pasitelkiantis *šimtaprocentinio industrinio tišėjimo*, o dabar *šimtaprocentinės verslo kultūros eklektikos* kryptį, kuri sutankina tuščias erdves pagal tik indukciskai judančių ekonominių ritualų (pusiausvyros požiūriu, *greičiau nei derėtų*) *pasirodymus* miesto erdviniais pavidalais.

Liberali ekonominė *sąmonė* turi ypatingą polinkį judėti greičiau, nei juda pats *kūnas*. Dėl to liberalizmo karjerizmo sąmonės gebėjimas jėga, o jei reikia, ir prievarta, tempti paskui save savo kūną, dažnai rizikuojant

⁸ „Tai vienintelė masė, kuri ir mums, šių dienų žmonėms, nors ir nematoma, vis tiek atrodo natūrali, – tai *palikuonys* (Canetti 2003; 55).

prarasti pusiausvyrą, yra nepranokstamas, – juokingai lėtas jo pusbrolis, komjaunimo karjerizmas, vargšas, tiesiog neturi tinkamų struktūrinių sąlygų. Dėl nuolatinio prievartinio kūno tempimo paskui savo sąmonę (jūrinę liberalizmo velkę aptariamoms knygos autoriai vadina *miesto kūno ir sąmonės irimu*) randasi palankios sąlygos, miesto sociologijos požiūriu, itin nepalankiam reiškiniui. *Kinesteziniai* – kūno *gebėjimo patirti savo judėjimą* – pojūčiai mieste bunka. Kitaip nei perša akiai, priemonių absoliutinimo požiūriu, skubančio „pirm kumelio į turgų“ liberalizmo pinigų filosofija (*visad pirma*, o ne tik, kaip vargšė pusseserė, *visad pasiryžusi*), *gebėjimo patirti* savo judėjimą pojūčiai yra įkūnyti *miesto kūno judėjime*, o ne *miesto erdvės judėjime*. *Socialinė erdvė* skirtina nuo *erdvės*.

Neigti *socialinę* erdvę – lygu neigti gyvo miesto kūno *kinesteziją*. O neigi miesto kūno *gebėjimą patirti* savo judėjimą – tolygu neigti poreikį jausti ėjimo pusiausvyrą, skirtingus žvalgymosi į šalis ritmus, rankų ir kojų judesių dermę, pulsą, o ypač vidinio laiko poreikį *nuolat* grįžti prie miesto vartų, – pasitikrinti *patyrimo gebėjimų*. Kalbant be pagražinimų, miesto mirties vardas – *dezintegracija*, gyvybės – *kinestezija*⁹

Kūnas mano suvokimo lauke esti be-tarpiškai, – kartu su savitomis ir neatimamomis ontinėmis prasmėmis. *Miesto kūno* fenomenologijos požiūriu, įdomus dalykas yra tas, kad ne tik įtrūkia, bet ir rimti kūno patyrimo praradimai Klaipėdos architektų laikomi „tik keletu“ netekčių, – „<...> keletas skaudžių netekčių (Malūnas, Kartono fabrikas ir pan.), aistringų visuomenės kaltinimų, apleistų pastatų, galima džiaugtis, kad agresyvaus ir brutalaus verslo spaudimo pasekmės senajam miestui buvo minimalios“ (op. cit.; 99). Ar negali būti taip, kad tuomet, kai *miesto naracijų* pa-keičiamos *žemėlapiais*, kai refleksija, kuri *būtinai* susijusi su *atmintimi*, keičiama topografija, mes tiesiog lengviau išgyvename *tęstinumo pertrūkius*?

Tarp architekto Edmundo Andrijausko nurodomų *šešių kliūčių* formuojant miesto lyriką („objektyvios ir subjektyvios kliūtys kuriant mielą, humanišką ir šiltą aplinką“; op. cit.; 98), – 1) autobiografinės miestiečio patirties, 2) tinkamo savi-valdos klausimų ignoravimo miesto valdymo lygmenyse, 3) miesto sociologijos ir architektūros kritikos stokos, 4) istorinio tęstinumo tarp skirtingų architektūrinių miesto vizijų stygiaus,

⁹ Ilgėjanti Klaipėda racionalistiškai tolo nuo savo Vartų (centras esą turi būti geografinis ir ideologinis), stebėdama juos *iš išorės* (dabar – *iš aukštai*). Miesto gyvenimą stebėti „iš išorės“ – tolygu, kaip įspėja socialinių mokslų metodologai, kurti ne *supratingą sociologiją*, o *racionalistinį mitą*: „Vienas didžiųjų modernizmo mitų yra tas, kad žinojimą galima redukuoti į dėsnius ir kad bet kuri kita žinojimo rūšis yra žemesnė ir nereikšminga. Šis tikėjimas formaliu racionalumu ir standartizuotais metodais, tinkamais bet kokiems tyrimo dalykams, pasiekė apogėjų pozityvizme septintame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje ir paskui palaipsniui slūgo. Kaip parodė kritiniai realistai, šis modelis netgi neadekvatus kalbant apie gamtos mokslus, o ką jau kalbėti apie socialinius mokslus, – nes pasaulis yra atviras ir kokybiniai pokyčiai, įvairovė ir skirtingi atsiktinumo laipsniai yra normalūs dalykai.“ (Sayer 2010; vii–viii)

5) reliatyvizmo, kurį perša interesų, galios ir jėgos naudojimas miesto lobistams ir juos besivejantiems dalijantis teritorijas, 6) teisinio nihilizmo ir skurdžios viešosios politinės erdvės būklės, – vis dėlto vyrauja ne *fizikos* (kad ir koks būtų planas, jį geba apeiti arba pakeisti brutali jėga), o *lyrikos problema*. Iš esmės trūksta ne racionalaus *plano*, o *supratimo* apie planą.

Šiltas, lyrinis *aplinkos ir žmogaus sąryšio* vaizdinys neišsirutulioja nei iš „pirmojo“ plano posovietinėje, nei iš „antrojo“ (nors ir ankstesnio už pirmąjį) plano sovietinėje Lietuvoje, net juos abu kartu sudėjus. Dar daugiau, netikėti įtrūkiai randasi ne bet kada, o racionalistiniu „batoninės“ architektūros *puikmečiu!* (op. cit.; 86; kursyvas ir šauktukas mano – A. V.). Pačių architektų

(pagal kilmę *pradžios statytojų*) žodžiais tariant, „Klaipėdoje išsikeroja chaosas, teisinis nihilizmas ir bendruomenės apatija“; aiškėja, kad ne tik miesto planas, bet ir miesto struktūra „pernelyg ištempta“; „pastatai – masyvaus mastelio“, „negrakštūs, neišieškoti“, o *to*, ko masyvieji lietuviai prašo, „*tai* ir daroma“ (ten pat; 98, 95, 85; 84).

Viena aišku: *Utopo žodžio*, tapusio *kūnu*, nepakeisi. Kūno negalių nenuramins ir pavėluoti lyriniai įvertinimai, – kad ir sužinant *konkrečius* Utopų vardus.¹⁰ Tačiau pačią problemą ir galima, ir reikia tikslinti. Problema yra ta: jei Klaipėda yra *idėja*, kuri tampa kūnu kartu su šios idėjos įgyvendinimu (plano įkūnijimu), naujas planas turi būti *alternatyvi idėja*, o ne *materialistinė* pusiau to paties plano tąša, atsižvelgianti tik į

¹⁰ Kaip ir turėtų būti tikroje utopijoje, apie Klaipėdos *miesto prielaidų* (architektūrinių užuomazgų diskurso) istoriją sužinoti nėra lengva, nors empiriškai galima sužinoti bemaž viską, net tikslų *pradinį* miesto gyventojų skaičių, – *šešis*. Lijana Pušinskytė rašo: „Į miestą įžengusi sovietinė kariuomenė rado jį beveik tuščią. Viktoras Bergas prisimena, kad Klaipėdoje tada sutiko tik šešis gyventojus: dvi 80 ar 90 metų vietines lietuves senutes, du sovietinius karo belaisvius baltarusius ir dvi lenkes architektes, atvežtas čia į darbus“ (Pušinskytė 2009; 52). Albertas Juška tikslina, kad LSSR valdžios paskirtas miesto VK pirmininkas Viktoras Bergas į Klaipėdą atvyko 1945 m. vasario pabaigoje (Juška 2008; 189–200), ir kad šiuos *šešis žmones* 1945 m. sausio 28 d. sutiko neveikiamosios rūšies „dalyvis“, – „SSRS 4-oji smogiamoji armija“ (ten pat). Šiuo gan keistu vieno šaltos žiemos mėnesio „prieaugio dėsnų negaliojimo“ (6 + 0) periodu galbūt ir randasi *ilgasis* Klaipėdos planas. Kaip rašo A. Juška, tuomet *galėjo* būti mestas ilgesingas žvilgsnis į pietvakarių (tįsios *komunizmo* idėjos krypties) pusę paprasčiausio pasivaikščiojimo metu: „1945 m. sausio 28 d. SSRS 4-oji smogiamoji armija, įžengusi į sugriautą, gaisrų apimtą miestą, aptiko keturias moteris ir du vyrus: dvi itin garbaus amžiaus, gal 80–90 metų lietuvinkes klaipėdiškes, dvi lenkaites architektes, čion vokiečių valdžios atsiųstas darbui vietinio daktaro namuose, ir dar du apdriskusius karo belaisvius baltarusius. Drąšiausias buvo lenkaitės – pirmo sutikto patrulio jos paprašė patikrinti, ar namas neužminuotas. Minų pionieriai, regis, nerado, bet aptiko įdomų buto šeimininko paliktą raštelį. Perskaitė: „Aš, toks ir toks gydytojas, trumpam išvykau į Rytrūsius. Draudžiu liesti mano daiktus. Greit grįšiu“. Netrukus uostamiestinė atvyko pats LSSR komunistų vadas Antanas Sniečkus, Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko pavadootojas Motiejus Šumauskas su palyda. Pasivaikščiojo pajūriu, apžvelgė plytinčius griuvėsius. Matyt, tuokart ir buvo apmestas Klaipėdos apgyvendinimo, jos atstatymo planas.“ (Ten pat.)

„verslo ir politikos interesus“ (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 86). Mąstyti apie idėjos alternatyvą – tolygu mąstyti apie loginę jos formą, o ne tik apie medžiaginį jos turinį. Antruoju atveju, „planas“ yra tik naivaus empirizmo projektas; nors nebūtinai nepelningas, bet tikrai ne politiškas.

Materializmas, pačioje medžiagoje glūdintis fizinis judėjimas, yra *stichiškas* (dar kart: tai, pačių architektų nuomone, skiriamasis architektoninės medžiagos judėjimo bruožas Klaipėdoje). Nors spontaniškumas turi daug svarbių, inovaciniu požiūriu, požymių, tačiau vidinis veržlumas dažnai linkęs *tik tęsti*, ir nebūtinai kūrybiškai, esamybę, tradiciją, kuri formavosi dešimtmečiais kaip savaime suprantama. Tai paradoksas: kūrybinis veržlumas tampa konservatyviu. Kaip tik todėl naujas planas turi rasti kaip viešoji politinė (architektūra yra *tik* integrali šio plano dalis) *idėja* skirtingų archetipinių utopijų, o ne *teisinio nihilizmo, bendruomenės apatijos* ir *verslaus materializmo* apsuptyje (dar kart ten pat; 98; tai trečias, ir paskutinis, pakartojimas).

Nors Klaipėdos architektai turi tai, ką turi (negatyvią ir pozityvią sovietinio pavel-

do medžiaga), tačiau turi ir tokią galimybę, kurios, ko gero, neturi kitų miestų architektai. Jei jau mąstyti apie miestų logiką, tai pradėti reikėtų nuo ypatingo, „utopinės figūros“ pertvarkymo požiūriu, Klaipėdos miesto. Keliant klausimą: kaip galima savaime suprantamą privačių interesų dominavimo „teisę“, dar iki jai darant gerus ir blogus darbus, viešai iškelti į dienos šviesą? Tai politinis miestiečių *teisės būti centre* ir *teisės būti centru* klausimas.¹¹

Didžioji, arba modernioji, Klaipėdos naracija – trys ilgiausios gatvės – ir gali, ir turi įgauti postmodernaus liberalizmo (sutankintų verslo vietų), lyrinio konservatizmo (senųjų ir atnaujinamų formų formelių, sutankintų vietos naracijų) ir dabartiškumo (egzistencinės žmogaus laisvės būti *vietoje*, arba *mano* mieste; op. cit.; 446) bruožų.

Kai „ilgio slibino“ kūnas uždūsta, gali atgimti jo dvasia, – *memeljana*. Neatmestina tikimybė, kad gali atgimti pati baisiausia – *technologinės miesto utopijos* – forma: miestui ryjant patį miestą, matomai, tačiau nepastebimai ardant autentiškas gatvių struktūras ir stilizuojant agresyvią *batoninę technokultūrą*.¹² Miestas visada yra utopija, tačiau

¹¹ Kad *tęstųsi* tai, dėl ko, rodos, *viešai sutariama*: „Akivaizdu, kad bent jau ties Dange, centrinėje miesto dalyje, nepradės plėstis pramonė. „Miesto urbanistiniame audiny Dangės krantinių sutvarkymas – vienas iš didžiausių ir vykusių sprendimų. Geriausiai pavykęs“ (architektas, 56 metai).“ (Ten pat; 92.)

¹² Randasi trijų „stilių“ (verslių reklamos agentų mintyse, o paskui rankose) – „vokiško“, „sovietinio“, „lietuviško“ – *memeljana* (žr. Klaipėdos reklaminius lankstinukus). Tai masyvi mišrioji stilistika, naikinanti tai, ką dar galima naikinti: kas vadinama *istoriniu miesto siluetu* (op. cit.; 106). Nors Klaipėdos architektai, kaip teigiama, „ypač kauniečių arba vilniečių Klaipėdai skirtus darbus“ varsto negeranoriškomis akimis (ten pat; 85), tačiau technokratinės vizijos pagundai, net jei ją siūlo tolimas vilnietis, neatsispiria: „Nuo 2006 m. Klaipėdos praeities saugotojų diskurse atsiranda dar vienas „nusikaltėlis“ – vilnietis architektas Algis Vyšniūnas, siūlęs išryškinti senamiestį apstatant jį aukštybiniais pastatais“ (op. cit.; 107). Čia recenzuojamos knygos autoriai priduria (nors ir keista: trūksta

gyventi šioje utopijoje geriausia tuomet, kai ją įkūnija ne tik spontaniška medžiaga, bet ir kūrybiška *idėja*. Kaip taria vienas išvalgiausių miesto sociologų Robertas Parkas: miestas – tai ne fizinis mechanizmas ir ne dirbtinė konstrukcija; miestas yra integruotas į gyvybinius žmonių, kurie jį sudaro, procesus; miestas yra prigimties, o ypač žmogiškosios prigimties, reiškinys (Park 1967 [1925]; 1).

Sociologai, turintys įgimtą *filosofo antropologo* gyslelę, savo knygas dažnai pradeda tokiais žodžiais: ten, kur susiduria civilizacijos, autochtonams kyla radikalūs iššūkiai, – čia trajektorijos driekiasi kaip anonimiškų *akultūracijos* ir *dekultūracijos* procesų, t.y. sudėtingų tapatumo metamorfozių, sąveikos (Bourdieu 2013; 39–42). Klaipėdos *objektyvaus laiko* pradžia turbūt yra anonimiškiausia, palyginti su kitais Lietuvos miestais. *Anonimiškumas*, kuris glaudžiai susijęs su kita minėta visų miestų tendencija, *atbukimu daiktų skirtumams*, giliai įsmigęs į kiekvieno buvusio, esančio ir būsiančio klaipėdiečio sąmonę: „<...> ar išvis įmanoma prisiminti miesto vidinę gyvastį, jei ji iškeliavo su „šimtmečiais, miestą kūrusiais“ (op. cit.; 102). Jei pagunda remtis

šia galima išvada yra stipri, galime prarasti laiko pojūtį. *Laikas* susijęs su *atmintimi*, o *erdvė* – su spontanišku *jusliniu patyrimu*. *Santykio, reflektvyvaus ryšio* tarp šių dviejų dydžių, sąmonės *vertikalės* ir *horizontalės*, stoka gali ištrinti *socialinę vietą*, o palikti tik tuščią abstrakciją, geometrinę erdvę, kurią *vietos* fenomenologai tikriausiai vadintų gan keistu, bet labai tiksliu vardu, „ne vieta“ (Augé 1995). Agresyvūs architektūriniai „K“ ir „D“ architektūriniai narcizai Klaipėdoje randasi *ne vietoje*.¹³

Tai *kitos demokratijos* planas: „K“ ir „D“. Jau ne *horizontalus*, o *vertikalus*. Raidos požiūriu, *antrosios tiesės* utopija. Kasdieniame lygmenyje ją *nuo pačios pradžios* vėl atitinka dvi – *darymo* ir *matymo* – istorijos. Galingų planuotojų *rankose* tiesė virsta tikrove kasdienybės gyventojų *akyse*. Pirmieji erdvę *planuoja* ir *daro*. Antrieji – tai *mato*.

Gal dar po vieną! Kad *praeitis* ir *dabartis* būtų pakeistos *ateitimi*, naujais *mitologiniais logotipais*, *nematomomis naracijomis* ir *matomomis ideologijomis* (Kraniauskas, Gedutis et al. 2012; 29–33; 33–6; 36–9; 39–46; 47–76; 79–88; 89–110; *interpretacinis akcentas* – mano, A. V.).

flagmano – „vietos verslininkų“): „A. Vyšniūno koncepcija, palaikoma vietos politikų ir architektų <...>“. Tai vilniečio, bet ne vilnietiškas, požiūris. Tai *dominuojančio centro* požiūris, vieniems *tai darant*, o kitiems *tai matant*, o tik paskui diskutuojant: „Dažnai mes esam prostitutės, parsiduodam jiems, parsiduodam net ir pinigams, nes reikia iš to gyventi...“; „ko užsakovas prašydavo, tas ir daryta“; „iškertami langai, durų angos, perplanuojamos sienos ir kt.“ (ten pat; 84).

¹³ „Ne vietoje“ – „K“ ir „D“, „besigrožintys patys savimi ir arogantiškai žvelgiantys į provincialią aplinką“, o tiksliau, į „grėsmingai nykstančius tik Klaipėdai būdingų statinių kompleksus“ (op. cit. 100). Štai kodėl čia recenzuojamos knygos fotografijų autorių Aldį Gedutį sveikintume už tinkamas pastangas reikšti ne tik mokslinį, bet ir vertybinį požiūrį. Sakykim, 89 knygos psl. dar matome *klaustukus* („K“ ir „D“ *pastatai*: „*batoninė architektūra*“ ar „*architektūrinis nusikaltimas*“?), o 106 psl. *klaustuko* jau nėra! Žr. 2. 20 *nuotraukų*: „*Architektūrinis nusikaltimas*“ tarp *dvejų istorinių sandėlių*. (Tai puikus mokslinio ir vertybinio požiūrių derinys! Nebent nuotraukos autorius tiesiog užmiršo įterpti klaustuką.)

II. 2. Užaugusiems sąmonės nesvarumo būklėse, tarp laisvės ir nelaisvės linijų

„Kartais mano bendraamžius pavadina prarastą kartą. Labai abejotinas terminas – taip ir neaišku, kas čia ką vis dėlto prarado, o kas atrado.“

(GRAJAUSKAS 2010; 80)

„Visiems, užaugusiems sovietinėje Klaipėdoje“. Šioji dedikacija, kurią randame atvertę pirmąjį čia recenzuojamos knygos „Pratarmės“ puslapį (op. cit.; 7), skirta jau subrendusiems žmonėms. Knygos autoriams turime būti dėkingi už galimybę pasinaudoti brandžiu, taigi lyginamuoju, žvilgsniu: „Ši knyga – tai posovietinės Klaipėdos ir joje vykusių pokyčių tyrimai bei analizė“ (ten pat). Taigi neslėpsime: mums artimas dinamiškas priešdėlio užaugusiems akcentas.¹⁴

Kas be ko. Užaugusiuosius posovietiniu laikotarpiu (na, ir bėga laikas: *jau!*!) čia minima dedikacija šiek tiek nustebintų, tikriausiai užgaudama šios kartos išskirtinumo – *šiuo*-laikinumo – gyslą. Juk tai paskutinioji karta, turinti natūralią teisę į ne natūraliai mūsų kartų išgyventą ir kantriai išsaugotą dovaną: „Imkite ir turėkite posovietinio žmogaus, geriausiu atveju, *nebe sovietinio žmogaus*, pavadinimą, neduok die sindromą.“ (Darosi ištis nejuoku, bet, istoriniu požiūriu, suprantama.)

Knyga skiriama dviem panašioms (tik bendros lemties požiūriu) *socialinės nelaisvės*

kartoms, nuo kurių natūraliai tolsta trečioji, augusi ir brendusi *socialinės laisvės* sąlygomis bei išlygomis (randantis *kitaip* traktuojamos laisvės ir lygybės sampratoms). Viena aišku: nei knygos autoriai, nei mes vis dėlto neprasilenkiamo su laiku. Nors jau užaugusios *visos kartos*, bent kiek susijusios su žodžiu „sovietinis“, įskaitant *paskutinę*, tačiau mums *jau* galima lyginti, o jums (už tiesmukus kreipinius bei kitus kasdienės kalbos režius mums, augusiems nesvarumo sąlygomis, galėtų ir netgi turėtų būti atleidžiama) *dar* reikia palaukti ateinančio *palyginamojo* laiko. Kitaip tariant, palaukti, kol išmuš analitinis laikas: „*Je*i anksčiau mes žodį karjeristas tarėme su pašaipą ir ironija, *tai* dabar šis žodis sakomas su pagarba ir susižavėjimu“ (Grajauskas 2010; 80; kursyvas mano – A. V.). Plg.: *je*i anksčiau mes žodį *spekuliantas* tarėme su panieka ir nepakanta, *tai* dabar šis žodis sakomas su šventa pagarba ir baime. Ir t.t.

Jam, bėgančiam laikui (veikiau *išoriniam*, o ne *vidiniam*), ir jai, užaugusiai ne sovietinėje Klaipėdoje kartai, šiek tiek pavydime. Bet ne objektyvaus laiko (jis vienintelis mus visus sulygina, prieš tai vertai palyginęs), o veikiau kitų atodangų, subjektyviai pasirodysiančių analitinių perskyrų: simpatijų ir antipatijų, įvertinimų ir nuvertinimų, nutolinimų ir priartėjimų, kitaip sakant, saviapmąstymo kintančiame mieste sąlygų.

¹⁴ Užaugti mieste – lygu išgyventi skirtingas pereinamas iš natūralių betarpiškų *viety* į socialiai konstruojamas tarpiskas *erdves*. Šiame pliuralistiniame biografiniame priešdėlyje slepiasi turiningos, artimai išskleidžiamos, taigi jaukios sąmoningumo istorijos. Tyrėjų užduotis – iškelti *visa tai* į dienos šviesą. Čia recenzuojamos knygos autorių pasirinktas tyrimo motyvas laikytinas supratingu *įvairovės vienovėje* motyvu: „<...> tad visą sumanymą lakoniškai galima pavadinti vieno atvejo studija, leidžiančia geriau pažinti analizuojamo fenomeno daugiabriuniškumą“ (ten pat; 18).

Juk čia – gatvelėse, bromose, kiemuose, autentiškų ir atnaujintų sandėlių ūkanose, raudonų plytų sangrūdose, apimtimi menkų užkampių sutankintose ertmėse, gęstančių, bet smalsių langų akiduobėse, nepažįstamų vietų pažįstamuose mirksniuose, plika akimi nebematomose kirchėse ir matomose tarsi-bažnyčiose, laikinai paverstose lėlių arba liaudies filharmonijų teatrais – renkasi ir tarp savęs bendrauja nuo mūsų laikinai nutolusios, bet nebūtinai erdviškai atskirtos kartos: memelenderiai, klaipeidiškiai, klaipe diečiai, būrai, žodžiu, šišioniškiai.¹⁵

Nereikia net psichoanalitinių seansų, – pakanka *stebėjimo dalyvaujant technikų*: ko verti vien Beno Šarkos „Mono“ arba Valentino Masalskio „Jaunimo“ teatrų Mėmelio senjojo turgaus prieigose pasirodymai! Šio miesto atmintyje – daug nugrimzdusių *socialinių miestų*, galimai atpažįstamų *mikrosociologinių teritorijų*: juo ankštesnių, tuo

daiktiškesnių ir socialesnių. Būtent šis *kokybinis* funkcinis vietų, medžiagiškai ir emociškai nugrimzdusių į atmintį, tankumas ir tikėtinais ritmiškas pulsas, kurį bando atkurti Klaipeodos menininkai, – nelaukdami, o gal ir nesitikėdami, kad *ateitis* susitakys su *praėjimi*, – skatina pasiduoti *abipusiškumo perspektyvų* sugestijai *socialiai*. Šią sugestyvą, bet racionaliai rezervuoto susitaikymo su nematomo miesto matomais *turiniais formomis* nuostatą geras miestų dvasios žinovas Georgas Simmelis pavadintų „miesto sielos nuotaika“ (Simmel 2007; 287).

Ši subjektyvų miestėlėnų visaisaugos motyvą galima, reikalui esant, konkretinti kaip politinę, antibiurokratinę, antitechnokratinę tezę, kurią perša stichiškai judanti plano tvarka: *geografinė erdvė* – nelygu *socialinė erdvė*, *geografinė vieta* – nelygu *socialinė vieta*, *administracinė teritorija* – nelygu *viešoji teritorija*. Miesto sociologai žino: kad

¹⁵ Atklydusiems iš kitų miestų ne visada aišku, kad *klaipėdiečius* reikia skirti nuo *klaipėdiškių*. *Klaipėdiškiai* – tai Klaipeodos krašto gyventojai, 1925-ųjų surašymo duomenimis sudarę ketvirtadalį Klaipeodos krašto gyventojų. *Klaipėdiškiai* – ne vokiečiai, ne lietuviai, ne „vakariniai lietuviai“ (*geografinė fikcija*, grindžiama patogiu geografiniu administraciniu požiūriu, o ne sociologinė sąvoka). *Klaipėdiškius* reikia skirti ir nuo „mėmelenderių“. Kaip pažymi istorikai, *mėmelenderių sąvoka*, socialiniu požiūriu, yra *situacinė*, ideologiškai *pritempta*, jau nuo 1919-1920-ųjų *akcentuojant* bendrą vietinių – Memelland Rytų Prūsijoje – gyventojų kilmę. 1928-aisiais minėtas akcentas suporuojamas su politine – „Memeldeutsche“ – sąvoka (Safronovas 2010). Ir dar (nei gera, nei bloga žinia emigruojantiems į vakarinį didžiausių galimybių miestą): klaipe diečiu ne gimstama, o tampama. Tačiau tarp klaipe diečių yra dar ir *tinkamai užtarnautų pakankamai ilgų buvojimų* šiame mieste vardų. Atvykęs aplankyti komerciškai tankėjančio Mėmelio ir, žinoma, užsibuvęs kažkuriame vidiniame fachverkinių pastatų kieme, jau blėstant šviesoms ir blausiantis aplinkinių žvilgsniams, netikėtai bromos prieangyje į Daržų gatvę ar prieduryje iš Daržų gatvės pamačiau esą iš matymo pažįstamą šešėlį: nerišliai šūktelėjau, bet pernelyg – netikėtai net sau pačiam – garsiai. Štai čia pasirodė, fenomenologiniu požiūriu, gan savitas tikrovės, atpažinusios mane iš išorės, akcentas. Aplinkiniams (netaktiška būtų sakyti: vietiniams) sužiuurus į mane, jų žvilgsniai kažkodėl apsiblausė dar išraiškiau: tikrai ankšta Daržų gatvės erdvė aižėjo. O tereikėjo menkučio prasmės akcento, – iš šešėlio išniręs vienas čia recenzuojamos knygos autorių Liutauras Kraniauskas tepasakė, – „Viskas gerai, – *klaipėdskas*.“

ir kaip keistūsi objektyvus laikas ir *objektyvūs* kintamieji (*kartos, klasės, sluoksniai, padėtys, statusai*), *subjektyviai atpažįstami* personifikuoti viešųjų teritorijų bruožai – esą šešėliai, bet iš antro žvilgsnio žmonės – vidiniuose miestų kiemuose išlieka.

Vieni jų, kaip visada, neryžtingai stabdo čioja kažko laukdami už fechverko bromų, drėgnam šios jūringos žemės vėjui plevenant elegantiškus „Memelio“ kapišonus, – nors ir neapsaugančius, kaip akivaizdžiai liudija istorija, net nuo smulkiai krapnojančio lietaus. Kiti vis dar žygiuoja pietvakarių kryptimi humanitariniais „Gorkio“, „Stalino“, „Lenino“ veidais, akmenine ranka saliuotuodami baukščiai žmogaus prigimčiai.¹⁶ Treti tiesiog dirba darbą savo laiku ir savo vietoje: „Klaipėda – tai proletarų miestas“ (Grajuskas 2010; 99).

Ketvirtį paprasčiausiai juda: „Miestiečių judėjimo trajektorijos labai paprastos: namai – darbas – garažas – kolektyvinis sodas. Kartais jūra“ (Kraniauskas, Gedutis *et al.*; 80). Penkti žaidžia „kratikli“,¹⁷ šlovingo miesto vyro Utopo uždraustą žaidimą, slėpdami galvas – nuo pernelyg ryškios liberalizmo šviesos, tapatumo stygiaus arba jo pertekliaus – tuščiuose „gaidjurginių“, „agurkinių“, „daktarinių“ kapišonuose. Šešti dažnai traukia į Europą ir vėl grįžta į tą pačią „Europą“, „išmaukti bokalą alaus“ (ten pat; 272). Septinti ir aštunti valdininkauja, aukštybėse,

kaip jiems ir skyrė bosas Klaipėdėnė, – negaudami „prisijungimo“ prie vandens, jie pagaliau „ima jungtis į viršų“ (ten pat; 89). Kaip jau ne kartą minėta, visos šios skirtingos miesto grupės visai neblogo tarp savęs sutaria tik atsitiktinai susidurdamos vienoje ilgoje linijoje „iš šiaurės į pietus / iš pietų į šiaurę“. Vieni prasminiai lygmenys neneigia kitų, bet vienas kitą – apie tai jiems patiems dorai net nežinant – papildo.

Jei pratęstume šį, dar tik pirminį, sąrašą, matytume keletą, miesto sociologijos požiūriu, intriguojančių dalykų: pirma, kad *paskirų žmonių* tarpusavio skirtumai, vienas kito supratimo požiūriu, ir tarpusavio prieštaravimai, yra mažesni, negu žmonių grupių skirtumai – išrandančių naujus, jei tik senų pritrūksta – ir prieštaravimai; antra, kad augant miestui kiekybiškai, daugėja judėjimo laisvės ir randasi kokybiniai momentai – gausėja *skirtumų sutapimų* visete, o *skirtumų sutapimai* tampa *panašumo prielaidomis*; trečia, kad visete susidaro *panašių pažiūrų grupės*; ketvirta, kad *išmuša laikas* – kol dar ne vėlu! – kelti sociologinį klausimą: *kaip* galima visuomenė? Kas ją *jungia*: esą jėgos baimė, o paskui – natūralus įprotis; esą racionalus planas, o paskui – mes patys daromės racionalūs; esą kapitalistinis erdvės pertvarkymas, o iš tikro – ne mūsų, o *mums* įpročiai (*palinkimas einant*)?

¹⁶ Vienas jų kažkodėl ypač išliko atmintyje (matyt, ne vien todėl, kad sovietiniais laikais buvo vizualiai pajauktas): prie geležinkelio stoties stovėjęs senasis Lenino paminklas, daugel metų gundęs Salomėją Nėrį į ją ištiesta ranka. S. Nėries gatvė tebelūkuriuoja toje pačioje vietoje, bet Lenino jau nebėra.

¹⁷ *Kratiklis* – žaidimas (lotyniškai pavadintas „fritillus“), kurį žaisdami kauliukus mesdavo ne ranka, bet iš puoduko ar stiklinės iškratę (žr.: More 2010; 69).

Tai, sakytume, yra problemišiausias miesto sociologijos klausimas *kintančio kapitalizmo* sąlygomis. Vos pastebimuose „išorinio laiko čiuptuvuose“, arba „posovietinėje Klaipėdoje 1990-2010 m. m.“, *tam tikru metu (nuo šiol terminas posovietinis nunyksta!)* vėl pasirodo „šmėkla“: nebe komunistinė, nebe industrinė ir net ne gerai organizuoto kapitalizmo, o *kasdienybės organizavimo mieste mūsų pačių rankomis* šmėkla. *Sovietinės industrializacijos* šmėkla keičia itin išradingų *kūrybinių industrijų – kasdienybės organizavimo mieste mūsų pačių rankomis* – šmėklos.

O tai reiškia: išmuša laikas taikyti, gal net sutaikyti miesto *formą* ir jo *turinį*. Šioje sutaikymo – tik paskui miesto filosofai kartu su miesto tėvais tai pavadins „racionalių susitarimų“ – *galimybėje* glūdi daug neišlaisvintų socialinių psichologinių jėgų: simpatijų ir antipatijų, draugiškumo ir priešiško, savumo ir svetimumo, normalumo ir kitoniškumo, pritarimo ir atmetimo, svarstymo ir aklo veržlumo. Kitaip tariant, išmuša laikas sudaryti naują visuomeninę sutartį *brutalaus kapitalizmo*, kaip jį vadina architektai, o mes draugiškiau – *kūrybinėmis industrijomis*, sąlygomis. Mėmelis – ir tiesiogine, ir perkeltine (spinduliuojančio į šalis centro) – tampa *vieta*, kuri atskleidžia platesnėje visuomenės dalyje vykstančių procesų konkrečius pavyzdžius. Kalbant trumpai, *istorija, dabartis* ir *ateitis* turi, netgi privalo, tarp savęs *sutarti, taikytis*. Laikas laiko, jei nuovokus.

Kad šitaip galėtų, o ir turėtų būti, rodos, sutaria trys pagrindinės grupės šiame (tiesą sakant, bet kuriame ir bet kokiam mieste): 1) *konservatoriai* (paveldosaugininkai ir istorikai), 2) *liberalai* (miesto planuotojai ir architektai),¹⁸ 3) *trečiojo kelio* šalininkai (sociologai). Problema, sakytume, yra ta: Mėmelyje vienas nuo kito pernelyg atsiriboją du laikai – *praeities* ir *ateities*. Norint suformuoti racionalią visuomeninę sutartį (ne pernelyg racionalią, bet ir ne tik emocinę), trūksta *dabarties*, miesto gyvenimo *naracijų*, jų *išviešinimo* ir miestietiško *išvaikščiojimo*.

Trys simbolinės laiko kryptys turi *skiriamųjų* bruožų. Jei „konservatoriai“ ir „liberalai“ labiau orientuojasi į *laiką* (arba *praeitį*, arba *ateitį*), tai „trečiojo kelio šalininkai“ – į *erdvę (dabartiškumą)*. Jei pirmųjų dviejų kryptių logika yra *labiau tiesinė*, tai trečiosios – *labiau apskrita*. Jei pirmųjų dviejų kryptių prie-tarai, arba į-pročiai, yra *prieš* ir *po*, tai trečiosios – *dabar* (kur *dabar* erdviškai ir laikiškai juda miestas ir miestiečiai?). Racionalios visuomeninės sutarties mieste klausimas yra tas: ar ir kaip gali susitarti šie du laikai ir erdvė?

Stichiškumas yra būdingas Klaipėdos fenomenas. Ir dabar, kai *pasirodo* ekonominės vertės fenomenas. Kur jam patogų pasirodyti, – žemės ir jūros elementų *susikirtime*, – brėžiamas *stichiškas planas*. Ilgajai logikai yrant, mąstymas, ypač ekonominis, tampa stichišku: visi grėžiamės Mėmelio ir jo jūrinių apylinkių link. O kryptis (tik apsigrėžus) – toji pati: į priekį, ir tik į priekį. Li-

¹⁸ „Architektai orientuojasi į veiksmą, praktiką, ateities viziją ir utopiją, o paveldosaugininkų veikla siejama su teorija, kritiškumu, praeitimi ir atmintimi <...>“ (ten pat; 78).

beralizmas vertina pačią kryptį, priemones. Žemė apjuosia jūrą ir tampa tikslu tam, kad taptų priemone, kad užkariautų, užvaldytų, okupuotų *jūrą*: „Kuršių nerija virsta Šventąja“, – rodo ir žurnalistiniai tyrimai.

Kartu su stichiškai tįstančia ekonomizmo sąmone ateities kryptimi eina ir socialinė sąmonė, įmatydama galimybę sulaikyti stichišką skubėjimą ir grįžti į giliausią miesto gyvenimo – *erdvinį* ir *laikinį* – patyrimą. Ilgojo kūno irimas ir stichiškas judėjimas neišvengiamai daro poveikį sąmonei: kontaktai *dažnėja*, randasi politinė fenomenologija: žmonės mato, jaučia ir vertina, truputį – vieni daugiau, kiti mažiau – pavydi vienas kitam, bet, reikalui esant, vieni kitus, – jei reikalai *bendri*, – remia. (Akimirksnių kontaktai ilgajame mieste leido *indiferentiškiau* vertinti neteisingumą, nelygybę, net ir turtinę, – „Man vienodai, – važiuok, bile pro šalį“.)

Politinė fenomenologija ragina klausti: ar naujoji tiesinė liberalizmo logika (*mums* reikia *efektyvių* priemonių, kad kurtume *dar efektyvesnes* priemones tam, kad būtume *pirmi*, ir išvengtume *skausmo* – artėjančio *egzistencinio klausimo*) nuobodžiai, bet atkakliai judėdama į priekį (technokratinis planas yra iš prigimties banalus: statyk tiltą per Kuršių marias ir užvaldyk jūrą-ir-žemę Klaipėdos-Šventosios-Kuršių nerijos trikampyje) kuria 1) kiekybinę, geometrinę, sveriamą, perkamą ir parduodamą *erdvės* utopiją, ar 2) *socialinio gyvenimo* erdvėje ir laike utopiją?

Jei konservatorių (paveldosaugininkų) ir liberalų (architektų) utopijos turi mažiau ką pasakyti gyvenimo socialinėje erdvėje klausimais (viena iš jų – *prieš* logika, kita – *po*),

tai fenomenologiškai grindžiama *dabartiškumo* logika gyvybiškai suinteresuota „socialiniu apskritimu“: jai svarbu cikliškumas, ritmiškumas, skirtumų ir panašumų darna vietose, kurios turi sprendimo galios teisę..

Miestas yra žmogiškas organizmas, mėgstantis darną ir pusiausvyrą. Tai rodo keletas paprastų paskaičiavimų. Kas, sakykim, lieka, kai griežtai atsisakome priimti konservatorių – paveldosaugininkų ir istorikų – logiką (tokią *tendenciją* atskleidė Klaipėdos miesto sociologų tyrimas)? Atsakymas yra akivaizdus (visi matome): lieka aklaai viešpataujantys rinkos dėsniai ir juos pavyzdžiai stebinys apsaugininkai „stiklainiai“ (ten pat; 94). O kas lieka, kai atsisakome priimti liberalų – miesto planuotojų ir architektų – logiką? Lieka abejotinos ramybės būklė, ir atimta galimybė atnaujinti – nebūtinai vien tik su verslininkais kaip politikais – miestą.

Abi šios *liekanos*, tiesą sakant, dar ne viską parodo. Kai ilgmiestis „baigiasi“ (darkart: „uždūsta kaip sliekas“; Grajauskas 2010), visų – ir turtingų, ir vargšų, ir godžių, ir alkanų, ir persisotinusių, ir pavydžių, ir iš prigimties aptingusių, ir energingų, ir naivių romantikų – akys nukrypsta į *tankį*, pagrindinį ne tik geografinės, bet ir socialinės erdvės matą: „Miesto ilgis tampa nepatogumu, todėl Klaipėdos užstatymas ilgainiui pradėjo tankėti“ (ten pat; 94). „Tampa nepatogu“, nors visą laiką buvo patogus? (Sąmonės lengvai nenuramins: kažkas čia ne taip.)

Tai fenomenologinis momentas: miesto formos ir turinio santykio vertės *perkainojimas*. *Pasirodo*, į dienos šviesą *iškyla*, naujų *kapitalistinių galios santykių istoriniame mieste*

centre naracija. Perkainojami ne tik Mėmelio valgiaraščiai, perkainojamos *istorinės* vertės. Istorija *tampa* – čia *dabarties sociologams* ypač daug darbo – vertinga. Kai į miestą prievarta ateina socializmas, randasi *ilgmiestis*, o kai į miestą pagaliau ateina *ilgai lauktas* (ir Klaipėdoje žmonės gana neblogai vertėsi iš *spekuliacijos*, taigi kapitalizmo *ilgesį* jautė nuoširdžiai) kapitalizmas, randasi *tai*, apie ką reikia diskutuoti prieš kiekvieną „savaiame suprantamą“ architektūrinį atnaujinimą. Pasirodo *dvilypės teisės* (aktyvios ir pasyvios) logika – vieni *daro*, kiti *stebi* („perka katę maiše“).

Tai *sociologiniai*, tiksliau, *etnometodologiniai*, – toli gražu ne „tik architektūriniai“ arba „tik atnaujinimo“ (ten pat; 92), – lygmens klausimai, kaip kartais bando parodyti architektai. Plano iš tikro reikia. Tik klausimas yra tas, ar miestas stichiškai agresyviai judės *tik* naujojo ekonominio trikampio link, ar pagaliau turės ir *apskritą planą* (*apskritumas* yra tik gairė, tik tobula idėja): Danė su savo reljefiškai išraižytomis, potencialiai socialinėmis erdvėmis iki šiol palikta likimo valiai. Socialinė erdvės diferenciacija *praeities* ir *ateities laikams* mažai terūpi.

Į dienos šviesą iškilęs dviejų laikų – *konservatizmo* ir *liberalizmo* – klausimas yra fundamentalus. Tankiausioje, taigi verslui optimaliausioje, vietoje, Mėmelyje, jaukioje pusmėnulio erdvėje, prasideda galbūt „visų kova su visais“. Niekam dar neteko girdėti, kad tarp savęs nesutartų *liberalizmas* ir *verslas*, – net ir nepalankiausiomis sąlygomis ir aplinkybėmis šiuo atveju paprastai rodomi reto tarpusavio supratimo ir pasiaukojimo pavyzdžiai. Šiedu sėkme alsuojantys ir

„ranka ranką plauna“ principu judantys elementai lengvai galėtų sutarti ir istoriniame centre, kuriame yra daug potencialių *tankinimo vietų* (ilgą laiką niekieno, išskyrus istorikus, paveldosaugininkus ir be tikslo slankiojančius vaikėzus, net nepastebėtų). Tačiau optimaliai naudingą abejoms pusėms sutartį nutraukia „pitbuliai“ ir „cerberiai“ (ten pat; 92), „konservatoriai“.

Liberaliu požiūriu, bet koks turinys, jei tik ir kai tik jam tai naudinga, susitaiko su bet kokia forma, kad ir pačia ilgiausia, kad ir pačia aukščiausia. *Konservatyviu požiūriu*, nusistovėję turinio ir formos santykiai apibrėžia nekintamą žmogaus prigimtį, kurios nevalia keisti vaikantis malonumų arba sprunkant nuo skausmo, – kai pernelyg greitai, tai negarbingai. Sociologiniu – trečiojo kelio – požiūriu, tiek pirmuoju, tiek antruoju atveju pernelyg akcentuojamos *indiferentiškumo ko nors atžvilgiu* nuostatos: liberalai abejingi praeičiai, o konservatoriai – ateičiai. Fenomenologinės sociologijos požiūriu, turinys atpažįsta formą intersubjektyviai. *Ne aprioriškai*: esą arba viskas *tik kinta*, taigi leistinos bet kokios permainos, „bile man naudinga“, arba viskas *tik stovi*, taigi „mes jus, vaikus, nuo šiol atidžiai prižiūrėsime“. *O savo patyrimu: veidu į veidą* (veidu į miestą, o ne į miesto planą) išgyvenant *perspektyvų abipusiškumą*. Štai čia, kartu su kalbamosios knygos autoriais, prieiname prie trečiojo kelio motyvo, giliai antropologinio, – savaizgos, kiek ji dar gyva, arba *poreikio priešintis* ne-vertingumo, in-diferentiškumo ir at-bukinimo tendencijoms mieste išsaugant *savasties* bruožus:

„<...> visur čia pasireiškia tas pats pagrindinis motyvas: subjekto priešinimasis, kad jis nebūtų su-niveliuotas ir suvartotas kokio nors visuomeninio techninio mechanizmo“ (Simmel 2007; 281).

Tai *subjektyvumo* valia, galinti priešintis vienkryptiškumui, istorizmui. *Subjektyvus laikas laiko (saugo)* dabartį ieškodamas galimybių tiesiogiai ją lytėti. Kitaip nei *objektyvus laikas*, kuris tik mechaniškai tiksi ateitį. Objektvyvus laikas *tik eina, ir tik į priekį*. Šis laikas *pa-žangus*. Kiekvieną akimirką laikrodžio rodyklė „po“ išmuša užribio nuosprendį „už“ dabarčiai.

Pa-žangi *Klaipėdos*, o kartu ir perkainojamo *sena-miesčio*, logika diegia homogenizuotą, bet vidujai gana prieštarinę ideologemą: „seniausias Lietuvoje: 1252“. O juk ne visai tiesa: šis *seniausias miestas*, griežta šio žodžio prasme, nėra *seniausias Lietuvoje*, o jei ne Lietuvoje, tai yra ne *seniausias miestas*. Socialinė linijinė ir architektūrinė vizualinė (juk kalbame apie miesto sociologiją) *Klaipėdos* kaip vokiško miesto *peržengimo* (net *ne ištempimo*) istorija, kitaip tariant, Memelio postistorija prasideda *specifiškai*: „Priešistorė 1: vokiškojo miesto ištempimas“ (Kraniauskas, Gedutis 2012; 79).

Atlygis už tai, kad paisome *statiškų istoristinių* (homogeniško, tuščio laiko abstrakčių), bet nepaisome dinamiškos, į fragmentus išskaidytos *socialinės istorijos* logikos, yra tas, kad *atmintis* visiškai pasiklysta klampiose *objektyvios* pradžios ideologemose, o *socialinės* miesto pradžios (tapatumo) stoką kompensuoja *įvairiais atrankos principais* grindžiama skirtingų socialinių ir politinių grupių *ateities vaizduotė*. Ideologemų kova vyksta dėl *objektyvaus* – pertvarkomos praeities ir įsivaizduojamos ateities – laiko, o *subjektyvus* dabarties laikas (socio-loginis) išslysta iš tiesioginių socialinių kontaktų ir tiesioginio akiračio.

Klapiame mieste, pernelyg lengvai išlaisvintame nuo istorijos, bėgdami nuo *iracionalios atminties* baimės, prabėgame, pralengiame, prašokame pačią *dabartį*: „Juk *norima* sukurti ateities, o ne dabarties planą“ (A. Mureika; op cit. 97; kursyvas mano – A. V.).¹⁹ Švelni ironija, slypinti šiame apibrėžime („planas yra ne tai, kas yra, o tai, kas *turėtų būti*“), atsigrėžia prieš patį apibrėžiantįjį. Šiame plane konstituojantis subjektas yra, kalbant sociologiškai, *neveikiamoji rūšis* (*norima*: kas nori ir kam nori?), indiferentiška *viešosios*

¹⁹ Kai pertrūkiai tarp istorinių *laiko* ir geografinių *erdvės* tarpinių yra labai ryškūs (trūksta jungčių, bet netrūksta drąsos jų nepaisyti), klostosi, dažniau nei rečiau, žaibiški, „drąsūs sprendimai“ (ten pat; 96), lenktyniaujantys su radikaliausių futuristų logika. Žr. kai kuriuos skiriamuosius šios logikos bruožus, – kad ir atrinktus iš konteksto, bet vis dėlto darančius išpūdį (cituojamas *Klaipėdos miesto savivaldybės Architektūros ir miesto planavimo skyriaus vedėjas Almantas Mureika*): „Šio projekto autorius architektas Saulius Manomaitis kai rėžia, tai iš peties“; „Man atrodo, kad reikia daryti kažką naujo, priimti ryžtingus sprendimus, o juos įgyvendinus diskutuoti, kad ir kaip paradoksaliai tai besikambėtų; „Juk nebūtina atstatinėti „vienas prie vieno““ (plačiau žr. op. cit. 96–8). Šios „revoliucinės“ (ten pat; 97) utopijos matmenis verta palyginti su įkyria, lėta ir vangia tradicinės utopijos logika, iš kurios būtų galima pasimokyti: „Šitas pertraukas daugelis skiria mokslui. Be to, yra paprotys kasdien dar neišaušus klausytis viešų paskaitų, kuriose privalo dalyvauti tik išrinktieji mokslui. Be šių dar daugybė visokių luomų žmonių, vyrų ir moterų, suplaukia klausytis šių paskaitų <...> (More 2010; 117–8).

erdvės aplinkai ir nepaisanti *dabarties tikrovės* ir *subjektyvumo* bei *intersubjektyvumo* – *aš, tu, jis, ji, mes, jūs, jie* – komponentų. O ką, jei mes jau turėjome *kažkieno norimą sukurti mums* ateities, o ne *dabarties*, kurią reikia pažinti kaip *viešąją tikrovę orientuotis į kitus, planą?*

„Turbūt todėl miesto tapatybė tampa fragmentiška ir vis menkiau apibūdinama nuorodomis į empirinę miesto tikrovę, jo socialinę ar ekonominę struktūrą“ (ten pat; 446), – ir nesuteikia kiekvienam individui ar socialinei grupei teisių į miestą („Tai – mano miestas.“; ten pat).

Erdvė, kurioje gyvena ir kurią patiria žmonės, skiriasi nuo *technokratinė* užmojų *vardan* šio miesto gyventojų. Miesto *erdvės* rekonstrukcijos (reikėtų skirti nuo *vietų rekonstrukcijų*) dažnai eina koja kojon su kolektyvinių subjektų (recenzuojamoje knygoje vadinamų „žaidėjais“) interesų pertvarkomis. Nauji žaidėjai turi daug didesnę galią už senąją sovietinę *biurokratiją*, kurios rankose tebuvo abstrakčių taisyklių, kiekvienu konkrečiu atveju derinamų su objektyvia partijos linija, rinkinys. *Technokratija* – interesų grupių, verslo, lobistų ir mokslo, įskaitant architektūrą, sampynos – monopolizuoja ne abstrakčias taisykles, o konkrečius *sprendimų priėmimo svertus* likusiai visuomenės daliai tik pasyviai stebint ir žaidžiant ne

racionalią, o emocijų demokratiją („Matai, kaip jie *vėl* su mumis elgiasi!?).²⁰

Archetipinio kapitalo, kuris ryja ir pačią architektūrą, akiratyje – ne tik betikslė *judėjimo į priekį* manija, pa-žangos manija (Samalavičius 2013; 46–56). Ir malonumo, po gerų derybų medžioklės, manija: objektyvus noras stebėti, kaip *kasdienis žmogaus gyvenimas mieste* patenka į *teritorinius* architektūrinės utopijos spąstus, visapusiškai kontroliuoti kasdienį gyvenimą, žmogų nuasmeninant iki smulkiausios dulkelės. Jėgai, kuri objektyviai, indiferentiškai ir vienvaldiškai (teritorija laikoma *natūralia duotimi*, kurios mainomoji vertė priklauso tiems, kurie *teisėtai*, nes *sėkmingai* maino, teikdami ir reklamai „savąją“ dalį) kyta virš žmonių, svarbu ne tik *žemė* (nors ji – pelningiausia), – ir *žmonių kūnai*, jų *protai, sąmonė*. Šioji pradžia, kaip ir *anoji* pradžia, kalba monologu (šiuolaikinio neoliberalizmo proza). Tai tik iš pažiūros banali – monologo *vardan* žmonių – proza. Skirta *mums*. Mums, stichiškai judantiems technokratinio *Klaipėdos, Šventosios, Kuršių nerijos* trikampio link.

Architektūra, skirtina nuo *architektonikos* (formaliosios architektūrinės logikos), galėtų ir turėtų pradėti nuo *metodologijos*, – integrali jos dalis yra *miesto sociologija*. *Architektonikos*, Antano Maceinos minėto „teoretinio

²⁰ Darkart: *planas* yra, bet nėra *vizijos*: „Galų gale miestas neturi aiškios plėtros vizijos. Vizijos nebuvimas kompensuojamas pavienių grupių, bandančių įtvirtinti savo galią ir savo miesto sampratą, konkurencija“ (ten pat; 94). Tai ne sociologinis, o technokratinis, labai galingas „planas“: masivių blokų grėžiniai į senamiesčio ir naujamiesčio grindinius, – taip, kad, jei reikia, viskas plyštų į fragmentus, bet iš stiklinių bokštų matytųsi Kaunas, Vilnius ir Vakarai; „dirbtinės salos jūroje“, „tiltai per Kuršių marias“, ištikimi kapitalo sargybiniai „stiklainiai“ ir, žinoma, vėl tos pačios „aukščio, ir vėl aukščio“ vertikalės. Visai neatsitiktinai „K“ ir „D“ monstroi randasi toje pačioje teritorijoje, kurioje technokratijos pirmtakė biurokratija sunaikino senąją Klaipėdos gaisrinę.

racionalizmo“, medžiaga sudaryta iš *objektyvios erdvės* ir *objektyvaus laiko* vienetų: „metrų“, „piniginių pluoštų“, „kilogramų“, „valandų“, „minučių“ bei kitų sunkių ar lengvų, bet pasveriamų ir tiksliai įvertinamų, erdvėlaikio taškų. *Architektūra*, arba pradžios projektas, sudarytas iš *ko nors, kam nors*, su *kuo nors* sąmonės intencionalumo pluoštų. Tai nėra ta pati „viešoji nuomonė“, kurią sparčiai prasuka (tai kapitalo judėjimo logikos dalis) komercinės „sociologinės“ firmos. Metodologija architektūroje, nuosekli savirefleksija, yra integrali sociologinės miesto sąžinės dalis.

Klampioje Pėdoje visų – ir senų, ir jaunų – pečius slepia sunki kaltės našta: „Deja, neretai miestai atitenka mums kaip grobis, politinių vėjų atbloškėti į mūsų rankas“ (*praėjus* yra *grobis*, – šitaip, nors galbūt po ilgų vidinių svyravimų, priversti pripažinti gamtiškai žuv-ėdrišką mūsų prigimtį architektai intelektualai“; op. cit.; 99, 96). Net keletą dešimtmečių vėjų, tebūnie politinių, atbloškėtas grobis styrojo negyvai išniekintos architektūros nuolaužose. Galbūt todėl dar ir šiandieną, tarsi laimės monetę ieškodami, akylai stebime šią *kieno nors kam nors* prarastą žemę. Nuo pačios pradžios mus klaidina žemiškas *racionalios sutarties* mitas: kad Klampi Pėda yra natūraliai atsiradusi gamtos smegduobė, o ne mūsų prigimtinė kaltė.²¹

Mieste, kurio planas skurdžiomis biurokratinėmis pokario sąlygomis braižytas viena

skriestuvo kojele, ir vis tik sėkmingai įgyvendintas, ko gero, galimi du prigimtinės kaltės atpirkimo būdai. Pirmais, jau išmėgintas, – *horizontalus humanitarinis*: juo tiesiau, tuo mažiau kontaktu, o ir lengvesnė našta, – *kaltė* nėra su kuo dalytis. Antrasis, irgi patirtas, nors ir trumpokai (jausmas euforiškas, kaip po pirmos nakties), – *vertikalus laisvosios rinkos*: juo aukščiau, tuo labiau *ateities laikas* atskirtas nuo *dabarties vietos*; juo labiau *atskirtas*, tuo *abejingesnis* praėjus daiktų skirtumams.

Antrasis būdas, rodos, geresnis už blogesnį, pirmąjį. Jei pirmuoju atveju *horizontalė* tiesiog atskiria *vietą* (Mėmelio Pusmėnulį) ir *erdvę* (Klaipėdos tiesę) viena nuo kitos kaip dvi absoliučiai nepanašias formas, tai antruoju atveju *vertikalė*, – nori ji šito, ar nenori, – sminga į žemę. O žemė yra *viešojo erdvė*. Nu-savinta.²² Bet tik „maždaug per pusę“. Dėl kitos pusės reikia derėtis ir su *gyvenusiais*, ir su *gyvenančiais*.

III. Viena kritinė pastaba

Šios recenzijos autoriaus atlikti lauko tyrimai *empiriškai* (trimis esminiais fenomenologiniais būdais: *patyrimu*, *išgyvenimu* ir *pergyvenimu*) patvirtina aptariamą knygos autorių brėžiamą *pagrindinę skirtį*: kad Klaipėda kaip *fizinė erdvė* yra *geometrinė* ir *geografinė* kategorija, o Klaipėda kaip *antropologinė vieta* yra visuomeninė egzistencinė

²¹ „Kalti visi – ir gyvieji, ir negyvi“: tai šurpi, bet autentiška ištrauka iš sovietinių karinės geometrijos specialistų *atsišaukimų*, veikiau *kvietimų* antižmogiškoms pratyboms, – išilgai pagal Baltijos jūros pakrantės liniją, į priekį ir tik į priekį.

²² Senasis utopistas Thomas More'as numatė, kad *nusavintojų* daugės (tik nenumatė jų *perviršio*): „Kai kuriems patinka tik senienos, daugeliui – tik tai, kas sava“ (More 2010; 44).

keturių pagrindinių elementų – žmogaus, žemės, jūros ir žuvėdrų – tarpusavio santykių patyrimo ir šio patyrimo išgyvenimo buveinė.

Filosofiniu požiūriu, Klaipėda yra *visuomeninė sutartis*, kuri pradžioje randasi dėl racionaliai gerai apskaičiuotų padarinių baimės (maždaug: „Būtų negerai, jei Klaipėdoje, kaip 1945-aisiais, vėl liktų tik šeši žmonės.“), o paskui – dėl vis gerėjančių bendravimo įpročių. Tik bėda ta, kad racionalistinė filosofija, kaip įprasta, skamba itin gražiai, bet nieko doro apie kasdienybę nesako. Sociologiniu vidinio laiko, įtraukiančio praeitį, požiūriu, Klaipėdos miesto aplinka yra daugiau arba mažiau *bendruomeniškas vietų išvaikščiojimas* objektyvaus laiko tarpų apibrėžtose erdvėse, *gyvenamojo pasaulio vietų į-matymas, į-vardijimas, į-vietinimas*. Vartojant gražų knygos autorių terminą, *prasmės naraciją*.

Lauko tyrimas atskleidė, kad Klaipėda turi du centrus – *administracinį* ir *antropologinį*. Pirmasis – istorinis-geografinis. Tai dviejų objektyvių istorijos faktų įmestis į evoliucinę ilgojo Klaipėdos plano logiką: centrinis vizualinis sovietinio *saugumo pastatas* ir centrinis kapitalistinis *Akropolis* vienas kitam rankas plauna *ne vietos architektūroje, geo-grafiniame centre*. Antrasis centras – antropologinis. Tai keturių pagrindinių Klaipėdos sudedamųjų elementų – žmogaus, žemės, jūros ir žuvėdrų – traukos vieta: visi mes, – politinės

logikos racionaliai ištempti, o ekonominės ne racionaliai perskirstyti, – Ilgmiesčio, taigi Klaipėdos, gyventojai, linkstame jaukaus Pusmėnulio, Mėmelio, link.

Kaip rodo trečiosios recenzijos dalies pavadinimas, vienintelė kritinė pastaba čia recenzuojamos knygos autoriams (*klaipėdiečiai klaipėdiečiui akies nekerta*) yra ta: *pirma*, nors knyga gerai pradėta ir, *antra*, neblogai tęsta, bet, *trečia*, metodologijos įgyvendinimo požiūriu, iki galo neužbaigta. Kalbant apie metodologiją (pagrindinį žmogaus gyvenimo, mokslo, architektūros, sociologijos ir pan. orientyrą), svarstomos knygos autoriai tinkamai pasirenka *keturias* conceptualias gaires, nors ir ne pakankamai nuosekliai jas derina tarp savęs: *pirma, socialinės fenomenologijos; antra, socialinės ekologijos; trečia, socialinės diferenciacijos; ketvirta, socialinės kritikos*. Šių keturių komponentų derinimas laikytinas *sistemines analizės*, ir ne tik miesto sociologijoje, archetipu. Todėl ir rezultatas, kaip minėta, yra geras.

Miesto sociologija Lietuvoje per paskutiniuosius tris keturis dešimtmečius auga, bręsta ir vidujai skaidosi. Dar svarbiau yra tai, kad diferencijuodamasi ji atrenka, taiko, tikslina, plėtoja, kritiškai įvertina skirtingas metodologines prielaidas. Griežta šio žodžio prasme, *miesto sociologija* Lietuvoje esamuoju laikotarpiu dalijasi profesinį darbą su ta sritimi, kurią būtų galima pavadinti *socialine urbanistika*.²³ Atkreiptinas dėmesys

²³ *Socialine urbanistika* vadintume dalyką, kuris, kaip tinkamai rekomenduoja Almantas Samalavičius, apima tris, sakytume, klasikinius sociologinius, – *miesto, mąstymo ir vaizduotės*, – komponentus (plačiau apie tai žr.: Samalavičius 2013). *Socialinė urbanistika* integruoja *sociologiškai klausiančią* nuorodą, kuri reikalauja *sistemingos išsklaidos*: „Tik XX a. miesto refleksijos įgavo soli-

į vertingą čia svarstomos knygos bruožą, *tarpdalykiškumą*: uždarumo, paprastai būdingo sociologijai *pernelyg specializuojantis*, vengiama tikslingai pasidalijant darbą ir siekiant įmatyti paskirų socialinių erdvių sąsąukas bendrame visete.

„Tačiau tikrovėje daugiakultūrinis miestas yra daug margesnis“ (op. cit.; 16), – ši antropologinė knygos autorių prielaida, sakytume, yra pagrindinė. O kadangi ji pagrindinė, svarbu ir relevantiška metodologija. Knygos autoriai tinkamai pradeda šiuo pagrindiniu – prasminių struktūrų potencialios išsklaidos – akcentu. *Socialinės fenomenologijos*, arba *prasmingumo struktūrų* analizės, dalykas, sociologijos ištakų (ypač Maxo Weberio *supratumo metodologijos*) požiūriu, yra svarbiausias. Glaustai verta paryškinti *kontrastą*, – nes kartais susidaro klaidinančias išpūdis (kaip įprasta, ne sociologams), kad sociologija tik paprasčiausiai aprašinėja tai, kas yra. Socialinės fenomenologijos akcentas – intencionalių prasmų, kurias *patys žmonės* susieja su savo veiksmams, analizė. Šitaip pasakytume (pasitelkdami šioje recenzijoje minėtus pavyzdžius): juo *labiau matomi* miesto planai (administraciniai, architektoniniai, maršrutiniai, istoriniai, futuristiniai), tuo *mažiau pastebimi* miesto žmonių pasakojimai, čia vadinami naracijomis. Juos įmatyti ir gali, ir turi sociologija.

Pagrindinis sociologo uždavinys – metodiškai einant į priekį nepraeiti *dabartiškumo* prasmų. Juo arčiau Klaipėdos *miesto* (ir juo toliau nuo Klaipėdos *plano*), tuo *daugiau* sociologinių netikėtų: „Pirmieji (*tik pirmieji!* – A. V.) mūsų bandymai pažvelgti į tai, kaip žmonės suvokia Klaipėdą ir jos kaitą, parodė, kad egzistuoja mažiausiai šešios reprezentacinės perspektyvos, iš kurių matoma Klaipėda ir jos kultūra: istorinė, meninė, filosofinė, ekspertinė, žurnalistinė bei populiarioji“ (ten pat). Daugiau nesikartosime: *gera pradžia – pusė darbo*. Knygos autoriai, drįstume sakyti, *naujai perbraižo sociologinius urbanistinių tyrimų Lietuvoje kontūrus*:

„Galios santykius tiria „socialinė fizika“, prasmės atitenka „socialinei fenomenologijai“ [...]. Remiantis analogija su pastarąja P. Bourdieu perskyra, galima teigti, kad ši studija didžiąja dalimi priklauso socialinės fenomenologijos sričiai, todėl joje aiškinamasi, kaip posovietinės Klaipėdos tapatybė, kultūra ir kaita įprasminama istorikų, rašytojų, filosofų, žurnalistų tekstuose bei įvairių socialinių grupių sąmonėje (1990–2010).“ (Ten pat; 14.)

Pasirinkta P. Bourdieu „socialinės fenomenologijos“ (atsižvelgdami į gana kritišką, kartais netgi labai, Bourdieu požiūrį į fenomenologiją [Bourdieu, Wacquant 2003; 29; Bourdieu 1977; 21; Bourdieu 1992; 25–6], iš kurios Bourdieu, rodos, paima daugiau, nei kažkodėl linkęs pripažinti, tikslintume – „fenomenologiškai grindžiamos socialinės

---

desnių filosofinių ir sociologinių apmąstymų formą, ir tik tuomet mąstantis protas ėmė kelti su lyg ir paprastą, tačiau fundamentalų klausimą – *kas yra miestas?*“ (Ten pat; 9; kursyvas mano – A. V.) *Miesto sociologija*, kad ir kaip būtų keista, po itin solidaus pirmojo miesto sociologo Georgo Simmelio, o ir kitų klasikų, įnašų atgimsta tik beveik po šimtmečio, šio amžiaus pabaigoje (Sassen 2007; 476).

fizikos“) gairė yra tinkama *kasdienio gyvenimo mieste* tyrinėjimams. Daryk: *nauji reiškiniai*, – kai, tarkim, neoliberalizmo *erdvės* veržiasi į miesto socialinių kasdienybių *vietas*, – reikalauja *naujų požiūrių*. (*Planas*, kad ir koks racionalus, čia ne ką gali padėti.)

Problema, šios recenzijos autoriaus požiūriu, yra ta, kad svarstomos knygos autoriai, pasirinkę P. Bourdieu metodologines gaires ir identifikuodami dvi pagrindines – galios santykių ir prasmės santykių – (ten pat; 13) dalis, labiau akcentuoja *socialinės fenomenologijos* (*prasmės santykių*, kuriuos reikėtų skirti nuo pozityvistinių *žmonių nuomonių kaip kaupiamų faktų*) pusę, o mažiau (sąlygoje, mažai arba labai mažai, ypač *struktūriniu* miesto kaip *viseto* požiūriu) – *galios santykių* pusę. Kitaip sakant, šios dvi pusės pernelyg viena nuo kitos atskiriamos (nepaisydami *santykio* tarp šių dviejų pusių autoriai, Bourdieu žodžiais tariant, linkę sukurti „subjektyvizmo“ kryptimi). Problemos šaknys – pačiose ištakose: galimi skirtingi *socialinės fenomenologijos* apibrėžimai, principai, terminai turėtų būti tikslinami, parodydami *savo pasirinktos krypties* kriterijus, atskleidžiant apsvaistytus ir įvertintus argumentus. Šioje – metodologinio artėjimo prie kasdienio miesto gyvenimo – srityje ypač svarbu tikslinimai.

Metodologinių prielaidų srityje stinga *santykių tarp* paskirų metodologinių gairių eksplikavimo: „Visą šią medžiagą dar bandėme susieti su sena gera Čikagos sociologijos mokyklos praktika – miesto socialinių procesų kartografavimu“ (ten pat; 18). Kad mokykla *gera*, nėra jokių abejonių. Problema – vėlgi *santykių*: koks yra Čikagos

mokyklos *socialinės fizikos*, arba (švelnesnis variantas) *socialinės ekologijos*, ir kitos integralios metodologinės dalies – *socialinės fenomenologijos* – tarpusavio santykis? Ar galima ir, svarbiausia, *kaip* galima karto-grafavimą (architektoninį struktūrizavimą) su-sieti (*brūkšnelis* – tai metodologinė problema) su adekvačiu prasminių gyvenimo-pasaulio struktūrų aprašymu nesiremiant tariamai *akivaizdžiomis* apriorinėmis kartografavimo prielaidomis (*teritorija* skirtina nuo *socialinės teritorijos*); ar tai nėra „tik“ geografinės arba, dar blogiau, geometrinės erdvės iliustravimas, pateikimas *atskirai* nuo prasminių kasdienio gyvenimo struktūrų?

Ryšų tarp keturių minėtų dalių – *socialinės fenomenologijos*, *socialinės ekologijos*, *socialinės diferenciacijos*, *socialinės kritikos* – nuskaidrinimo reikia tam, kad būtų galima *su-jungti* autorių tinkamai nurodytus du – prasmės santykių ir galios santykių – lygmenis. Viena vertus, *dabartiškumą*, kita vertus, *trans-formacijas* (ten pat; 7). Dalykas tas, kad pastangos atpažinti „Big ir K“ (op. cit; 87) įsivertinimų miesto kūne ir sąmonėje *būdas* remiantis (ten pat; 33–54) istoriko, literato, filosofo, įgudusio *topų sudarinėtojo* („Vakarų ekspreso“) naracijomis, kad ir papildytomis miesto gyventojų interviu (bet lygiuojantis į *topų sudarinėtojo* reprezentacinį – *reprezentacinių maršrutų* – klausimą), veda „subjektyvizmo“, veikiau „tik nuomonių“ aprašymo link. O juk knygos paskirtis – „Todėl šią Klaipėdos studiją galima įvardyti kaip savotišką dominuojančios miesto ideologijos kritiką posovietiniame kontekste“ (ten pat; 12) – ne tik aprašomoji, o ir kritinė.

Naujoji biurokratija kaip technokratija, kaip ne kartą pabrėžta recenzijoje, atsineša su savimi naujus *sprendimų priėmimo galios* būdus, metodus, dar daugiau, reflektyvias metodologijas. Miesto sociologijos uždavinys – atpažinti šiuos, tariant reljefiškais A. Maceinos žodžiais, „racionalizacijos metodus“. Sakykim: „miestas ištįsta, kad tenkintų Klaipėdos uosto reikalavimus“ (tai *post factum* aiškinimo, nekvestionuojančio *savaime suprantamų* prielaidų, būdas: svarbu ir „kad“, ir „kadangi“ motyvai), „kad rūpintųsi miesto gyventojų gerove“, „kad reprezentuotų miesto valdininkų ir verslininkų galią įplaukiantiems į uostą laivams“, „kad tiktų reprezentaciniams miesto atvirukams“, „kad demokratiškai laisvai būtų diskutuojama apie tai, kas iki diskusijų padaryta vadovaujantis, geriausiu atveju, *laisvės nuo ko nors*“ principais“...

Viena vertus, aptariamoms knygos autoriai, nuosekliai vadovaudamiesi skirtingų požiūrių *gretinimo*, bet ne jų *interpretavimo* principu, išlaiko stebėtiną (juk *miesto biografija* yra gyva *mano autobiografijoje*, ir atvirkiščiai: mes *esame* iš miesto, o miestas – *iš mūsų*) neutralumą *skirtingų požiūrių* atžvilgiu, niekur nepažeisdami šios *tyrėjo-tiriamąjo* santykio pusiausvyros, daugių daugiausia „leisdami sau“ taupius *stokos įterpinius*: „Verta atkreipti dėmesį į tai, kad ...“ Kita vertus, gerai suprantama kritinio požiūrio miesto sociologijoje svarbą (žr. ypač *Ivadą* ir baigiamąjį *asmens laisvės mieste* klausimo išskleidimą). Aprašyti architektūrą be kritikos (*miesto sociologijos*) – lygu kartografuoti gatvių ir pastatų architektoniką arba konstruoti struktūrinį miesto planą *be socialinės tikrovės*:

„Jis [ideologinis miesto diskursas – A. V.] nepriimtinas ne dėl naivaus optimizmo, kuris įkvepia veikti miesto politikus ir kultūros administratorius, mobilizuoti ir persikirstyti mieste finansinius išteklius; ne dėl netolygių galios santykių struktūros ar ekonominės nelygybės slaptumo, kur vienos socialinės grupės pelnosi iš kultūros ir stiprina savo pozicijas, o kitos patiria socialinę atskirtį; ne dėl nepasiteisinusių kultūros projektų, kurie buvo sukurpti pagal diskurso diktuojamą „sėkmės“ modelį, tačiau gavo skaudų empirinės tikrovės antausį ir patyrė nesėkmę. Kritikos šaltinių ir galimų argumentavimo krypčių yra daug, tačiau labiausiai nerimą kelia metodologinė tokios vaizduotės pozicija, siūlanti *bendrąją normatyvinę urbanistinę dinamikos modelį*.“ (Ten pat; 12; kursyvas autorių.)

Ši *nerimą kelianti bosinė metodologija*, kaip tinkamai pažymi autoriai, neturi būti laikoma *savaime suprantamu dalyku*. Ir vis dėlto: *stingant sistemingai artikuliuojamų alternatyvų*, kritika, esant šioms (žr. autorių kursyvą) sąlygoms, darosi bedantė. Dalykas tas, kad technologija ir technokratija eina koja kojon su jų matoma, bet mūsų dažnai nepastebima istorijos pabaiga („juk norima sukurti ateities, o ne dabarties planą“; ten pat; 97).

Miesto metodologijai privalu sutelkti dėmesį į įtampą tarp *neutralaus*, veikiau *aprašančiojo*, ir aiškiai nuo aprašomosios dalies atskiriamo *kritinio* požiūrių. Sakykim, *architekto (pradžios statytojo)* ir *miesto viešosios erdvės konstituavimo* ryšiai ir juos lydinti *įtampa* turėtų būti eksplikuojama ne tik kaip *konstatuojamos informantų nuomonės* (kad iškertami langai, durų angos, perplauojamos sienos...), bet ir įtraukiami į netolygių, hierarchinių galios santykių diskursą, – *laiko suerdvinimo, erdvės sulaikinimo*,

su-svetinimo, at-bukinimo, nu-savinimo, viešųjų vietų už-valdymo kritinę analizę.

Kova dėl erdvės ir laiko mieste nuo pačios pradžios yra neįgygi kova, taigi skirtingos miesto gyventojų nuomonės yra politinės, ir negali būti pateikiamos kaip tiesiog neutralios nuomonės. „Būtent erdvės prasmų kontrastas, abejonės ir daugiaprasmisškumas leidžia kalbėti apie laisvės užuomazgas“ (op. cit.; 446), – tai yra prasmės santykių lygmuo, nepaprastai vertingas, detalės ir viseto santykių miesto gyvenime perskaitymo požiūriu. Dar reikia galios santykių lygmens. Šia vienintele kritine pastaba ir užbaigsime trumpą įdomios, profesionalios ir vertingos knygos *Klaipėdos diskursai* nagrinėjimą.

Erdvinių komponentų analizė yra tik prielaida formuojant supratingą miesto sociologiją, nuskaidrinant žmogaus veiksmo, socialinio pasaulio ir gamtos pasaulio ryšius (ko vertas vien klaipeidietiškas oro-jūros-žemės elementas, žuvėdra). Nuo pačios pradžios čia recenzuotos knygos autoriai aiškiai diferencijuoja socialinę, mentalinę/subjektyvią ir fizinę miesto gyvenimo puses žingsnis po žingsnio eksplikuodami jų tarpusavio ryšius. Solidus Klaipėdos sociologų – Liutauro Kraniausko, Aldžio Gedučio, Arūno Acaus, Sigitos Kraniauskienės, Jolitos Viluckienės, Eduardo Spiriajevo – įnašas, tikėtina, taps ir studijuojamu, ir kritikuojamu (juo nuodugniau, tuo visiems geriau) miesto sociologijos Lietuvoje šaltiniu.

LITERATŪRA

Augé, Marc. 1995. *Non-Places. Introduction to an Anthropology of Supermodernity* (transl. by John Howe). London, New York: Verso.

Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice* (trans. by Gino Raymond and Matthew Adamson). Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre. 1992. *The Logic of Practice* (trans. by Richard Nice). Cambridge: Cambridge University Press.

Bourdieu, Pierre; Wacquant, Loïc J. D. 2003. *Įvadas į reflektvyviąją sociologiją* (iš anglų kalbos vertė Vilija Poviliūnienė). Vilnius: Baltos lankos.

Bourdieu, Pierre. 2013. *Algerian Sketches* (ed. by Tassadit Yacine; trans. by David Fernbach). Cambridge, UK, Manden, MA, USA: Polity.

Canetti, Elias. 2003. *Masė ir valdžia* (iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius). Vilnius: ALK / Alma Littera.

Durkheim Émile. 1999. *Elementarios religinio gyvenimo formos* (iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Karazijaitė ir Jonė Ramunytė). Vilnius: Vaga.

Grajauskas, Gintaras. 2010. *mažumynai*. Vilnius: Versus Aureus.

Juška, Albertas. 2008. „Klaipėdos sovietizacija 1945–1947 metais“, *Naujasis židinys-Aidai* 4-5: 188–99.

Kraniauskas, Liutauras. 2011. „Metodologinės abejonės meistrai ir jų įrankių dėžė (apie Z. Norkaus ir V. Morkevičiaus vadovėlių)“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (29): 314–23.

La Mettrie, Julien Offray de. 2011. *Žmogus-Mašina* (iš prancūzų kalbos vertė Petras Raščius). Vilnius: Vaga.

Maceina, Antanas. 1938. *Socialinis teisingumas. Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai principai*. Kaunas: Žaibas.

More, Thomas. 2010. *Utopija* (iš lotynų kalbos vertė Leonas Valkūnas). Vilnius: Vaga.

Park, Robert E. 1967 [1925]. „The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment“ in Morris Janowitz (ed.) *Robert E. Park, Ernest W. Burgess, Roderick D. McKenzie. The City*. Chicago and London: The University of Chicago Press: 1–46.

Pušinskytė, Lijana. 2009. „Antisovietinis pasipriešinimas Klaipėdos krašte 1945–1953 m.“, *Genocidas ir rezistencija* 2 (26): 50–72.

Sayer, Andrew. 2010. *Method in Social Science. A Realist Approach (Revised Second Ed.)*. London and New York: Routledge.

Safronovas, Vasilijus. 2010. „„Memelenderių“ daryba, arba ideologinis 1939 metų Klaipėdos krašto aneksijos parengimas“, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* XXI: 32–68.

Samalavičius, Almantas. 2013. *Miestas ir protas. Urbanistinės teorinės refleksijos XX a. Vakaruose*. Vilnius: Technika.

Sassen, Saskia. 2007. „Urban Sociology in the 21st Century“ in London, Thousand Oaks, California: Sage Publications: 476–87.

Simmel, Georg. 2007. *Sociologija ir kultūros filosofija. Rinktinė* (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Vilnius: Margi raštai.

Spencer, Herbert. 1873. *The Study of Sociology*. London: Henry S. King & Co.

Šidlauskas, Marijus. 2006. *Orfėjas mokėjo lietuviškai*. Vilnius: Homo Liber.

Weber, Max. 1949. *The Methodology of the Social Sciences* (trans. and ed. Edward A. Shils and Henry A. Finch). New York: Free Press.